

Izvorni znanstveni rad
UDK: 929Born, M. von
DOI: <https://doi.org/10.21857/yl4okf3vv9>
Priljeno: 31.3.2017.

PRILOZI ZA BIOGRAFIJU MIMI VON BORN, SUPRUGE HRVATSKOG PROSVJETITELJA TOMA BASSEGLIJA

VIKTORIJA FRANIĆ TOMIĆ

SAŽETAK: Ogorčena ksenofobičnim prijemom dubrovačke sredine i teškom ekonomskom situacijom nakon očeve smrti, Bečanka Marija (Mimi) von Born odlučila je 1792. pobjeći od muža, grofa Toma Basseglija. U Sjedinjenim Državama sklopila je bigamijski brak sa Švicarcem Rivardijem, aktivnim časnikom američke vojske u vrijeme predsjednika Thomasa Jeffersona. Poduzetna Marija von Born *alias* Mary Rivardi odmah nakon muževa umirovljenja otvorila je 1802. francusku školu i internat za djevojke u Germantownu, današnjem predgrađu Philadelphije, nudeći mladim Amerikankama iz viših slojeva izobrazbu u umjetničkom i humanističkom duhu. Nakon povratka u Europu 1815. vodila je pravnu bitku za nasljeđe svog prvog muža, Toma Basseglija. Bila je u kontaktu s mnogim uglednicima, od hrvatskog polihistora Julija Bajamontija do austrijskog književnika Aloya Blumauera, skladatelja Mozarta te američkih predsjednika Washingtona i Jeffersona, izumitelja Wolfganga Kempelena i orijentalista Hammer-Purgstalla. Najveći dio građe na kojem se temelji ova rasprava nalazi se u arhivu danskog književnika i teologa Friedricha Müntera, s kojim se Mimi von Born dopisivala sve do smrti u Nici 1830.

Ključne riječi: Tomo Bassegli, Friedrich Münter, Maria Von Born, Rivardy' seminary, Ignaz von Born, Aloys Blumauer, Žarko Muljačić, prosvjetiteljstvo

Keywords: Tomo Bassegli, Friedrich Münter, Maria Von Born, Rivardy' seminary, Ignaz von Born, Aloys Blumauer, Žarko Muljačić, Enlightenment

O životu Marije von Born udate Bassegli, inače kćerke austrijskog mineraloga i prosvjetitelja Ignaza Borna, prvi je u nas pisao Žarko Muljačić, najprije u svojoj doktorskoj disertaciji obranjenoj na Sveučilištu u Zagrebu 1955, a onda

Viktoria Franić Tomić, docent na Odjelu za kroatologiju Hrvatskih studija Sveučilišta u Zagrebu. Adresa: Borongajska cesta 83d, 10000 Zagreb. E-mail: vfranic@hrstud.hr

u njezinu skraćenom obliku objavljenom 1958. kao svezak 299. kolekcije Posebnih izdanja Srpske akademije nauka i umetnosti.¹ Našavši se izvan glavnog tijeka Muljačićevih istraživanja o hrvatskom prosvjetiteljstvu, sudbina Marije von Born, supruge Toma Basseglja, bila je obrađena na osnovu vrlo oskudnih i zbog toga ne posve vjerodostojnih dubrovačkih izvora. Sam Žarko Muljačić bio je svjestan te činjenice, pa se više puta vraćao sudbini Bassegljeve supruge, pri čemu mu je prije smrti ostao nepoznat veći dio u novije vrijeme uočene građe i tekstova o Mimi von Born udatoj Bassegli.² Tijekom posljednjih desetljeća počela se, najprije u krugu povjesničara američke pedagogije,³ a zatim u austrijskim znanstvenim radovima o bečkim masonskim ložama iz posljednjih godina 18. stoljeća, objavljivati do tada posve nepoznata građa o ovoj učenoj i poduzetnoj ženi.⁴ Taj se slijed uočavanja nove građe nastavio kada je u Kopenhagenu uočena epistolarna ostavština Friedricha Müntera, Mimina dugogodišnjeg prijatelja, u kojoj su pronađena posve nepoznata pisma, koja je Bečanka u raznim fazama života pisala tom danskom lingvistu i teologu.⁵

Još je Žarko Muljačiću iz dubrovačkih izvora u tekstu iz 1955. bilo poznato da je dubrovačka snaha, Bečanka Mimi (ustvari Marija) von Born u lipnju 1792. bez ikakve najave napustila zajednički stan u kojem je živjela s Tomom Bassegljem, da mu je pritom ostavila trinaestomjesečnog sina i da je, tako se pretpostavljalo ali bez ikakva čvrstog dokaza, otišla u Ameriku. Danas, kad je otkrivena nova građa o njezinu životu, poznato je da je ona, prije nego što se ukrcala na jedrenjak kojim je otplovila preko oceana, uz pomoć prijatelja svoga budućeg muža, Johna Jakoba Ulricha Rivardija, boravila neko vrijeme u

¹ Žarko Muljačić, *Tomo Basiljević-Bassegli, predstavnik prosvjete u Dubrovniku* [Posebna izdanja, knjiga CCXCIX. Odeljenje literature i jezika, knjiga 8]. Beograd: SAN, 1958.

² Žarko Muljačić, »F. Münter, R. Bošković i rimska kolonija hrvatskih latinista.« *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 12 (1970): 345-354; Žarko Muljačić, »Tomo Baseljić u Göttingenu.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 36 (1998): 227-247.

³ Mary Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.« *The Pennsylvania Magazine of History and Biography* 104 (1980): 3-38; Jon Kukla, *Mr. Jefferson's Women*. New York: Alfred A. Knopf, 2007; Geraldine J. Clifford, *Those Good Gertrudes. A Social History of Women Teachers in America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2014.

⁴ Edwin Zellweger, *Ignaz von Born, das Urbild des Sarastro*. Bad Kissingen: Bauhüttenverlag, 1956; Edith Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurerei im josephinischen Wien. Aloys Blumauers Weg vom Jesuiten zum Jakobiner*. Wien: Braumüller, 1976; Helmut W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830). Biographie einer emanzipierte Österreicherin in einer Übergangszeit*. Berlin: Pro Business, 2013.

⁵ Edith Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurer, Illuminat, Weltbürger. Friederich Münters Reisen und Briefe in ihren europäischen Bezügen*. Berlin: Camen, 1984.

Švicarskoj, te da je u prvoj polovici 1793. stigla u Ameriku, gdje je počela živjeti u morganatskom braku s Rivardijem, inače građevinskim inženjerom švicarskog podrijetla koji je stekao i rusku vojnu mirovinu i, dolaskom u Ameriku, postao major američke vojske.⁶

Nakon smrti majora Rivardija, koja je nastupila 1808, i nakon višegodišnje neuspjele epizode s vođenjem francuske škole za djevojke, Marija von Born vratila se u Europu, gdje je u Trstu 1815. pokrenula ostavinsku parnicu protiv obitelji svoga, tada već jedno desetljeće pokojnog muža Toma Basseglija.⁷ Došavši u Europu, stupila je u kontakt sa svojim prijateljem iz mladosti, Dancem Friedrichom Münterom i započela s njim razmjerno živ epistolarni kontakt, koji je trajao sve do njezine smrti u Nici 1830. godine.⁸

Nakon što je Marija von Born posve nenajavljeno napustila njihov bečki stan, Tomo Bassegli je za vrijeme svoga kasnijeg života u Dubrovniku često bio u prilici da se kod zajedničkih poznanika i nekih Bečana propituje o Miminoj sudbini. Čini se da u trenutku svoje smrti, a Bassegli je umro u Dubrovniku 1806. godine, nije ništa znao o američkoj epizodi u životu svoje odbjegle supruge. Čini se da Tomu Bassegliju nije bilo poznato ni da je Mimi, koju su tako zvali u roditeljskoj kući u Beču, pod imenom Mary Rivardi živjela pune 23 godine u Americi. Nije znao ni da je ondje rodila četvero djece. Zasigurano Bassegli nije znao ni da je njegova supruga Marija u netom osnovanim Sjedinjenim Državama neko vrijeme, i to osobito u razdoblju od 1802. do 1815, imala vrlo značajnu ulogu u prosvjetnom razvitku te zemlje i da je bila na čelu seminara za odgoj i francusko obrazovanje djevojaka, poznatog kao Rivardi's Seminary. Možemo se, s druge strane, pitati je li Marija von Born za vrijeme svoga američkog života uopće nešto znala o zajedničkom djetetu, o kojemu je nakon njezina bijega iz bečkoga stana brinuo njezin muž Tomo. Nije ona vjerojatno znala ni da je Bassegli unajmio dadilju, s kojom su on i dijete otputovali njegovim

⁶ Bijeg Marije von Born s Rivardijem u Ameriku prvi je put u literaturi spomenut prema navodima iz Münterovih pisama u Øjvind Andreassen, *Aus den Tagebüchern Friedrich Münters Wander- und Lehrjahre eines dänischen Gelehrten*. Kopenhagen: Haase; Leipzig: Harrassowitz, 1937.

⁷ O trčanskoj parnici, na osnovu dubrovačke građe u obiteljskom arhivu Bassegli-Gučetić, iznosi neke podatke Ž. Muļjačić, *Tomo Basiljević-Bassegli, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*.

⁸ Marija von Born dopisivala se s Münterom nakon povratka u Europu. Sačuvano je više njezinih pisama u Münterovoj ostavštini u Kopenhagenu. Godine 1815/16. napisala mu je sedam pisama na 42 stranice, 1817. još pet pisama na 15 stranica, 1818. dva pisma na devet stranica i 1819. još dva na sedam stranica. Posljednje mu je pismo uputila 1830. Pisano nakon duge stanke i u godini kad su oboje umrli, to pismo ima dvije stranice. I ovo pismo donosi Ø. Andreassen, *Aus den Tagebüchern Friederic Münters*. Vidi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 120.

roditeljima u Dubrovnik, gdje je dijete umrlo od iscrpljenosti odmah nakon očeva dolaska u rodni grad.⁹

Sudbinski susret Marije von Born i Toma Basseglija dogodio se u srpnju 1785, upravo u vrijeme kada je toj mladoj ženi završavao period odrastanja u bečkom roditeljskom domu. Bilo je to vrijeme njezinih prvih ljubavi i zaljublivanja, a na koncu i braka s grofom Tomom Bassegljem. Buduća dubrovačka nevjesta Mimi von Born rođena je u Pragu 25. kolovoza 1766, a krštena je kao Maria Aloysia Anna. Bila je kći Magdalene rođene Montag, kćerke vojnog dobavljača Christophä. Otac joj je bio Ignaz von Born, slavni mineralog, voditelj carskih prirodoslovnih kabineta u Beču, čovjek koji je u svoje vrijeme bio jedan od vodećih masona.¹⁰ U roditeljskom domu imala je nadimak Mimi, a tako ju nisu nazvali samo ukućani, nego i njihovi brojni gosti. Četiri godine prije Marijina rođenja Ignaz von Born obranio je na Karlovom sveučilištu u Pragu disertaciju s naslovom *De finibus iuris naturae*, a iste se godine u crkvi Svetog Vjenceslava oženio kćerkom Johannesä Paula von Montaga, bogatog opskrbljivača carske vojske, porijeklom iz konvertirane židovske obitelji.¹¹ Dvije godine poslije Marije, rodila se Magdaleni i Ignazu Mimina sestra Josepha Theresia. U Pragu je obitelj živjela u elegantnoj palači *Smiricky*, koju je von Born priskrbio odmah nakon ženidbe.¹² Brak Marijinih roditelja bio je interesni ugovor, pri čemu je Magdalena čitavoga života bila odvojena od svoga supruga i veći dio godine provodila u njegovu odsustvu. Ignaz von Born imao je velikih poteškoća sa zdravljem, jer je u jednom rudniku doživio ireverzibilno trovanje arsenom. O životu Mimi i njezine sestre, koju su zvali Pepi, malo je vijesti iz tih ranih godina. No ipak se u biografijama spominje godina 1773, kada je iskazano očevu oduševljenje činjenicom da je Mimi više nego uspješno svladavala školske predmete kao što su geografija, mineralogija, religija i moral.¹³ Prema tom

⁹ O bečkim godinama Toma i Marije narativni okvir iznosi Žarko Muljačić, »Tomo Baseljić u Beču.« *Dubrovački horizonti* 27/36 (1996): 71-80. O dolasku u Dubrovnik i putu s djetetom također Ž. Muljačić u spomenutoj disertaciji *Tomo Basiljević-Bassegli, predstavnik prosyjećenja u Dubrovniku*.

¹⁰ *Die Aufklärung in Österreich. Ignaz von Born und seine Zeit. Schriftenreihe der Internationalen Forschungsstelle 'Demokratische Bewegungen in Mitteleuropa 1770-1850'*, sv. 4, ur. Helmut Reinalter. Frankfurt am Main - Bern - New York - Paris: Lang, 1991.

¹¹ Informacije o Bornovoj ženi, ali i o njegovim ranim godinama vidi u Christa Riedl-Dorn, »Briefe von Ignaz von Born an Nikolaus Joseph von Jacquin im Archiv der Botanischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien.« *Jahrbuch des Vereins für Geschichte der Stadt Wien* (1988): 43.

¹² Svi važniji podaci iz obiteljskog života Bornovih u Beču su navedeni prema H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 11-22.

¹³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 19-22.

navodu, moglo bi se pretpostaviti da je Mimi dobivala izvrsno kućno obrazovanje i da je imala privatne učitelje. Iz Praga se obitelj Born preselila u Beč 1777, i to kad je Ignaz von Born dobio posao u carskom uredu za rudarstvo i metale, pri čemu ga ta činjenica nije ometala da kao državni činovnik objavljuje niz vrlo satiričkih i iznimno kritičkih anticrkvenih i ateističkih knjiga kao što su *Staatsperücke* 1773, *Das Schreiben aus dem Elysium* 1775, *Der Klostergeist* 1781. i *Telescopium Christiano - Hellianum* 1786, pri čemu je u masonskim krugovima bila najslavnija njegova *Monachologia* iz 1782. godine, koja se odmah našla na popisima papinskih cenzora i bila u Rimu javno zapaljena.¹⁴ Ignaz von Born bio je savršeno dobro integriran u znanstvene krugove svoga vremena, a kako je bio izrazito društven i omiljen među znancima, on je svoj bečki stan odmah nakon preseljenja pretvorio u jedno od najliberalnijih sastajališta onoga vremena.¹⁵

Ovaj *Hofrat* (dvorski savjetnik) i pročelnik carskog ureda za metale i rudarstvo, *Hofkammer für Münz- und Bergwesen*, te voditelj carskog Prirodoslovnog kabineta u Hofburgu postao je omiljeni sugovornik mnogima, ali isto tako i demonizirani mason u krugovima dvorskih dušobrižnika. Prirodno boležljiv, bio je Ignaz von Born često vezan uz krevet, ali čim je uočio da habsburškim vladarima nije do osnivanja još jedne bečke učene akademije, on je 1781. osnovao masonsku ložu *Zur wahren Eintracht* ili *La vraie Concorde*. Bornova "Istinska sloga" uskoro je postala i najslavnija loža u čitavoj Monarhiji, tiskala je svoj vlastiti časopis, a glavna joj je zadaća bila obrazovna, pa su se na tim bečkim sastancima često okupljali mladi znanstvenici koji su učili na tadašnjim europskim sveučilištima i prakticirali svojevrstan znanstveni nomadizam. Njima je Ignaz von Born bio najbolji mogući domaćin. Nažalost, zlatno doba ove Bornove lože ubrzo je prestalo, i to čim je car Josip, potaknut prethodnim bavarskim potezima, donio 1786. slobodnozidarski patent, pa je djelatnost Bornove lože bila zakonskim sredstvima obustavljena, a njezini sponzori zaustavljeni.¹⁶ O majci Marije von Born ne zna se mnogo. Postoji o njoj tek poneki spomen u pismima njezinoga

¹⁴ Vidi za Bornovu biografiju: Constant von Wurzbach, »Born, Ignaz Edler von.«, u: *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*, sv. 2. Wien: Verl. d. typograf.-literarisch-artist. Anstalt, 1857: 71-74. Dostupno na: https://de.wikisource.org/wiki/BLK%C3%96:Born,_Ignaz_Edler_von (pristup: 25. veljače 2017).

¹⁵ Obilje podataka o okolnostima u kojima su Born i njegova obitelj živjeli u Beču vidi u E. Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurerei im josephinischen Wien*.

¹⁶ Helmut Reinalter, *Joseph II. und die Freimaurerei im Lichte zeitgenössischer Broschüren*. Köln - Weimar - Wien: H. Böhlau, 1987.

muža, poneka zajedljiva primjedba o njezinoj nezainteresiranosti za bilo koji događaj u njihovoj kući, o njezinu ignoriranju Bornovih posjetitelja i sadržaja koji su se u njihovu društvu diskutirali. *A propos* te ženine nezainteresiranosti za njegovu osobu, Born je u jednom pismu kazao da je bila neizdrživa i da zbog tog njezinoga postupanja *oft weine ich im Geheimen*, “često u tajnosti plače”.¹⁷ Moguće je da su njegove suze bile povezane i s činjenicom da je ova bogata žena u vlastitoj kući i uz svojega muža bila nazočna jedino fizički, a da duhovna povezanost među njima nije uopće postojala. Što je mlada Mimi mislila o ovom posve poremećenom odnosu svojih roditelja, je li njezin život s mužem u Dubrovniku i njihovo neslaganje palo na posve ranjenu dušu ove djevojke koja se još u roditeljskoj kući susrela s atmosferom neizdržljive odbojnosti, nije poznato. Obitelj Born u Beču je najprije živjela u današnjoj Kärtnerstrasse i to u stanu u samom središtu grada, nedaleko katedrale Svetog Stjepana na broju 962. Kasnije se obitelj selila u nove, posve različite stanove, da bi se na kraju smjestili u elegantnu *Dorotheergasse* 1144,¹⁸ u grofovsku *Gatterburgische Haus*, gdje se obitelj trajno nastanila na prvome katu. Bila je to vrlo prometna kuća, ne samo zbog gostiju koji su posjećivali Bornove, nego i zbog drugih stanara, a osobito wirtenberškog veleposlanika von Böhlera koji je ondje držao jedan od najslavnijih salona onoga doba, s golemom kuhinjom i brojnom poslugom.¹⁹ U svakom slučaju, već kao djevojčica Mimi se u tim njihovim prostorima susretala s brojnom slobodnozidarskom braćom koja su posjećivala Ignaza von Borna. Mimi je u Beču, još više nego u Pragu, intenzivno učila razne humanističke discipline pa je, kako je poznato iz sačuvanih izvora, imala privatne učitelje. O tomu govori njezina tadašnja prijateljica, književnica Caroline Pichler.²⁰ Na osnovu raznih epistolarnih izvora vidljivo je da je u Beču Mimi intenzivno učila francuski i talijanski jezik, čini se da je poznavala nešto engleske literature, studirala je povijest i geografiju, crtanje i ples. Kako su u očevoj loži članovi

¹⁷ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 14.

¹⁸ Nekoć se ta ulica zvala i *Dorotheengasse*, pa je to ime češće u dokumentima o Bornovima u Beču.

¹⁹ Vidi: Ž. Muljačić, »Tomo Baseljić u Beču.«: 71-80. O životu i okolnostima u kojima je obitelj Born živjela u Beču vrlo iscrpne podatke ima H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 11-36. Vidi također: Edith Rosenstrauch-Königsberg, »Der dänisch-deutsche Freimaurer und Illuminat Friedrich Münter in Wien.«, u: Edith Rosenstrauch-Königsberg, *Von der mettalschleiferin zur Germanistin. Lebensstationen und historische Forschungen einer Emigrantin und remigrantin aus Wien*. Wien - Köln - Weimar: Böhlau Verlag, 2001: 166-194.

²⁰ Anton Schlossar, »Pichler, Caroline.«, u: *Allgemeine Deutsche Biographie*, sv. 26. Leipzig: Duncker & Humblot, 1888: 106-108, dostupno na: https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Pichler,_Caroline (pristup: 21. siječnja 2017).

bili Mozart i Haydn, to su obje Bornove djevojčice u najosjetljivijoj dobi upoznale glazbu iz najboljih onodobnih izvora. Sestre su učile svirati klavir, a možda i neke druge instrumente. U kući su se, koliko je poznato iz nekih dnevnikačkih zapisa, čitala djela Goetheova, aktualnoga Herdera i Lessinga, osobito Wielanda, a onda i Klopstocka, čiji je brat zalazio u ložu *Zu Wahren Eintracht*.²¹ U dvorskim kabinetima i upravama, gdje je bio zaposlen, Ignaz von Born strastveno se bavio opisima školjaka iz carskih zbirki, pa je godinama izbjegavao raditi redovite administrativne poslove. Ipak, odmah nakon smrti Marije Terezije, kad je na vlast stupio njezin sin Josip II. i kad je birokratizirao svoj dvor, čak se i Ignaz von Born morao više baviti rudarstvom i administracijom. Njega su u to vrijeme najviše zanimali mineraloški znanstveni radovi, ali više od svega interesirala ga je amalgamacija, neka vrsta moderne alkemijske mineralogije koja je, kako je to bilo uobičajeno, predstavljala svojevrsnu potragu za formulom proizvodnje zlata.²²

Impresivan je bio internacionalni sastav Bornovih gostiju. Dolazili su k njemu: Šveđanin Ferber, koji je bio na proputovanju za Sankt Petersburg, čuveni Trebra iz Freiburga, Schultz iz Weimara, Englez Hawkins i Španjolac Fausto d'Elhuyar, svjetski putnik Georg Forster i konačno, mladi Danac, budući slavni pisac i znanstvenik Friedrich Münter. Inače, Forster i Friedrich Münter ostavili su prve spomene o Mimi koja je pred njihovim očima izrastala u djevojku i koja je počela privlačiti pozornost očevih gostiju i prijatelja. To se najviše odnosilo na Bornovog intimusa, inače carskog cenzora, i masona Aloysa Blumauera, autora u ono doba slavne travestije Vergilijeve *Eneide*, ali i pisca niza pornografskih stihova.²³ Svjetski putnik Forster, koji je ostavio prvi pisani trag o Mimi, zapisao je:

Mimi ist allerliebste, Mimi spielt auf dem Klavier und ist sehr kirre, mit Frl. Mimi viel geschnackt, Mimi zeigt mir die Muscheln für mich bestimmt, er [Born

²¹ Najbolji prilog poznavanju okolnosti u kojima je djelovala loža *Zu Wahren Eintracht* donosi E. Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurerei im Josephinischen Wien*.

²² Usporedi publikaciju tiskanu u godini Bornove smrti, u kojoj se govori o njegovoj amalgamaciji: *Baron Inigo Born's new process of amalgamation of gold and silver ores, and other metallic mixtures: as, by his late Imperial Majesty's commands, introduced in Hungary and Bohemia, from the Baron's account in German / translated into English by R. E. Raspe; with twenty-two copper-plates; to which are added, a supplement, or a comparative view of the former method of melting and refining; and an address to the subscribers, giving an account of its latest improvements, and of the quick-silver trade*. London: printed for T. Cadell, 1791.

²³ Nikolaus Britz, *Aloys Blumauer und Wien. Kleiner literarischer Stadtführer*. Wien: Bohmann, 1968; Ludwig Pullirsch, *Aloys Blumauer: Ein vergessener österreichischer Dichter (Steyr, 1755 - Wien, 1798)*. Linz: Denkmayer Verlag, 2005. Vidi i E. Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurerei im josephinischen Wien*.

Ignaz] *sagt ich soll ihr ein Busserl dafür geben, Mimi zeigt ihre Conchyliensammlung, wurde ausgestellt von Mimi.*²⁴

U pismu svojoj zaručnici Georg Forster spominje Mimi, koju da je jednom posjetio jer ga je zainteresirala, pa kaže da je ona “ponešto koketna”, a u pismu prijatelju (ali, naravno, ne i zaručnici), priznaje da bi je rado oženio kako ona, dok joj se udvara, ne bi pomislila da on “poduzima ljubavne nasrtaje”. On ipak zaključuje da njegova udvaranja ničim nisu narušila njihovo prijateljstvo.²⁵ Ovo su bili zapisi o Mariji iz 1784. i oni predstavljaju najstarije spomene o ovoj mladoj ženi, osim one prethodno navedene očeve egzaltacije njezinim ranim učenjem u Pragu. U isto vrijeme Danac Friedrich Münter piše o Mimi kolegi Olufu Gerhardu Tychsenu, orijentalistu i bibliotekaru u Rostocku, a kako je bio opsesioniran njome, često je u pismima spominje, makar u kratkoj rečenici. Pisao je prijatelju o koketnoj Mimi u koju se već tada na prvi pogled zaljubio i s kojom će u korespondenciji ostati sve do njihove smrti 1830.²⁶

Na samom početku njihova poznanstva Münter spominje osamnaestogodišnju Mimi u svim pismima koja je kroz jesen 1784. slao prijatelju Tychsenu. On javlja kako se kod Bornovih “puno brbljalo”, pa zatim spominje obje Bornove kćeri, ističući da je opet “razgovarao s djevojkama”. Koji dan kasnije bilježi da je Mimi “izvela odu o Zračnoj lađi”. Nadalje, izvještava prijatelja da mu je Mimi poklonila jedan crtež, a da je 26. rujna Mimi “svirala na glasoviru”. Nakon nekoliko dana šetao je s tetom i djevojkama *auf der Bastey*, što je trebalo značiti oko gradskih zidina, koje se upravo tim izrazom nazivaju i danas kao i u to vrijeme. *A propos* djevojačkih nestašluka, 29. rujna bilježi mladić kako je Mimi doslovno rekla da će netko zbog njihovoga ponešto opuštenog ponašanja pomisliti da su one *Hure*, to jest prostitutke, što je, kako bilježi Münter, njega iznenadilo, pa zapisuje da bi iskaz naglasio *dies sagte mir Maria Born*, “to mi je rekla Maria Born.” Najbolje je navesti čitav taj spomen njegovoga prijateljevanja s Mimi i njezina spomena riječi *Hure*. Zapis je datiran 29. rujna, dolazi na kraju prvog mjeseca njihova poznanstva i ilustrira onodobnu društvenu predodžbu o izlascima nevjenčanih parova u javnost:

²⁴ O Forsteru i Münteru i njihovim boravcima u kući Born prva je pisala E. Rosenstrauch-Königsberg u knjizi *Freimaurer, Illuminat, Weltbürger. Friederich Münters Reisen und Briefe in ihren europäischen Bezügen*, objavljenoj u Berlinu 1984. Usporedi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 23.

²⁵ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 23 i dalje.

²⁶ O Tychsenu vidi temeljiti prilog Heike Tröger, *Die Erwerbung des Nachlasses von Oluf Gerhard Tychsen, Orientalist und Bibliothekar durch die Universitätsbibliothek Rostock*. Rostock: H. Tröger, 1990. Usporedi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 23.

Als Mademoiselle können sie ihren Liebhaber haben, mit ihm ausgehen, und spazieren fahren, und brauchen sich keines Weges zu scheuen. Als Fräulein hingegen muss äusserst geheim geschehen, nur - höchstens - Jahr vor der Hochzeit, wenn sie aber schon völlig bestimmt ist, dürfen sie versprochen miteinander umgehen, sonst hiess es gleich sie sey eine Hure - dies sagte mir Maria Born.²⁷

U svim tim ranijim zapisima o Mimi Born očito je da Danac redovito provodi vrijeme s obje sestre i da se one, za vrijeme druženja s njime, nisu odvajale jedna od druge. Očito se ta navada vrlo brzo promijenila, pa se zbog toga i dogodilo da je Münster, čim je napustio Beč i stigao u Rim, pisao prijatelju Tychsenu kako su njih dvojica u Beču imali različite stvari na umu, i to tako različite da su jednome od njih na umu bile djevojke, a drugome novac. Djevojka koja mu je slomila srce bila je, naravno, Mimi i o tomu Münster piše prijatelju Tychsenu izravnije 30. studenoga 1784. godine, sada već potpuno racionalno:

Meine geschichte in Wien, oder den Anfang weisst du, dabey, ists auch geblieben. Ich dachte, es ist und bleibt ein Narrenstreich, wedelte wohl ein bisgen um das Mädcl umher, alles aber in Züchten und Ehren, und ohne irgend ein Wort merken zulassen, nur den letzen Abend fürchtete ich, den überstand ich aber gut, gieng fort, und nun korrespondiren wir in aller nur möglichen Freundschaft. Sie ist ein sehr gutes Mädchen, für mich ist sie aber nicht, und ich bin froh, dass ich Anfang als mir der Kopf heiss ward keinen dummen Streich machte, der mich nachher hätte gereuen können. Wir hatten beyde zur gleichen Zeit in Wien etwas im Kopf, dud das geld, ich das Mädcl...²⁸

Od pisama koje su Marija i Friedrich Münster počeli razmjenjivati odmah nakon njegova napuštanja Beča (a to su njihova prva uzajamna pisma koja su nastajala za vrijeme njegova boravka u Rimu i Napulju), sačuvano je samo nekoliko. Pritom su redovito sačuvana njezina pisma, dok se ona koja je Mimi primala nisu sačuvala ili do danas nisu pronađena.²⁹ Mimi ovako komentira nagli odlazak mladića, u kojega se očito zaljubila:

Dank mein Bester, dass Sie ohne Abschied von uns gingen und also nicht die Freude hatten Mimi weinen zu sehen - gute glückliche Reise also - bleiben

²⁷ Svi navodi iz Münsterova arhiva u Kopenhagenu dostupni su u internetskim preslikama. Ovdje se navode prema H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 24-25.

²⁸ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 24.

²⁹ Kao i sva ostala pisma što ih je Mimi von Born upućivala Münsteru, i ova najranija se nalaze u njegovoj ostavštini u Kopenhagenu. Pisma što ih je Mimi pisala na početku njihova poznanstva nose brojeve II. 18 i 19. Donosi ih H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 24-26.

Sie so froh als Sie's nach ihrem eigenen Geständnis bis itzt waren - auch überzeugt von meiner Freundschaft - und treu in ihrem Versprechen bald zu schreiben.

U istome Miminu pismu njihov prijatelj, književnik Blumauer (koji je tada živio kod Bornovih) dodao je na latinskome jeziku *Vale et me ama* (“Ostaj zdravo i ljubi me”), potpisujući se na ovo pismo. Blumauer je to činio iz ljubomore, ali i iz potrebe da Dancu pokaže da su on i Mimi gotovo u zaručničkoj vezi!³⁰ Mimi zaboravlja u pismu spomenuti ostale ukućane, što čini u hitnji (a možda i namjerno), no kad joj se već supotpisao Blumauer, ona je pridodala i druge, pa kaže da Friedricha Müntera još pozdravlja njezina sestra Pepi, te da mu i teta šalje pozdrave i poljupce. Sljedeće Mimino pismo Münтеру bilo je upućeno u Napulj, kamo je on upravo doputovao. U tom pismu Mimi spominje njihov kućni ritual ispijanja kave (*Tropfen Kaffee*), uz koju se u bečkom salonu kod Bornovih navodno ništa drugo ne radi nego razgovara o odsutnome Friedrichu Münтеру, i to:

...so eifrig, so andächtig, dass wir selbst das Spuken Ihres geistes nicht bemerkten, der vermutlich im Sinne hatte, uns durch ein fürchterlich Ja ganz erbärmlich zu erschrecken - dann ein bischen tradieren Sie wohl am Bratenwinde des höllischen Gottes zur Srafe für Ihr abscheuliges davon laufen, da wir noch ein Stündchen oder zwey zusammen hätten plaudern können - aber nun habe ich keine Zeit Ihnen Vorwürfe zu machen, ein andermal will ich Ihnen Mores lehren und nun zu Ihrem Briefe, den ich wohlgemerkt, statt Freytag erst gestern bekam - dass Sie Klopstocks Bruder [Christian Heinrich] in Triest gefunden haben, freut mich ihretwegen recht herzlich, denn nur ein Stückhen von Klopstocks Schuhsohle macht Ihnen ebenso Vergnügen, und Freude als die ganze Wiener Welt und unser Kaffetischgeschwäze erst sein Bruder da haben Sie ja uns alle 100.000 versetzt!³¹

Na kraju pisma, nakon niza pozdrava i samo njima shvatljivih duhovitosti, Marija Born se ispričala svom prijatelju Münтеру, pa i Bogu koji se neće ljutiti što je ona “danas tako malo pisala, ali drugi put će mu njegova Marija Born napisati malo više.”³²

³⁰ O vezi Blumauera i Mimi i o njihovim zarukama očito je znao samo ovaj neobični pjesnik. O tomu Ž. Muljačić, »Tomo Baseljić u Beču.«: 71-80. Vidi o tom odnosu nešto u H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 40-43; također *Aloys Blumauer und seine Zeit*, ur. Franz M. Eybl, Wynfrid Kriegleder i Johannes Frimmel. Bochum: Verlag Dr. Dieter Winkler, 2007.

³¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 25-26.

³² Pismo, koje je u arhivu u Kopenhagenu navedeno pod rednim brojem 19, završava jednim posve nejasnim dodatkom o ujedinjenju crkava, što je svakako aluzija na neki razgovor i na ljude koje je danas teško povezati s ovdje iznesenim.

Proći će tri tjedna do sljedećeg pisma što ga je Marija uputila Friedrichu Münteru.³³ U tom novom pismu vidi se da je veza mladih ljudi sve intenzivnija, jer se inače Marija ne bi paralelno počela dopisivati i s Dančevom sestrom Friederike Brun koja je bila dvije godine starija od nje i za koju Bečanka (a da ju nije vidjela) kaže kako ona svakako mora biti jedna *vortreffliches Weibchen* (“izvršna žena”).³⁴ Usto Mimi žali što Friederike ne živi u Beču, jer bi zbog svojih osobina bila fenomen za tamošnje dame. U pismima prijatelju Marija je duhovita i opuštena, ali odmah nakon drugog dolaska Friedricha Müntera u Beč zbog nekog nepoznatog razloga prekida se njihovo dopisivanje.

U posljednjem pismu koje mu je uputila u Italiju Mimi je čak uvela tajni masonski znak, i to u pozdravu gdje domeće Münteru da mu književnik Blumauer šalje pozdrave i to formulira ovako: “Blumauer koji mi posuđuje svoju olovku, pozdravlja Vas, 3x3”, što je, naravno, trostruko ponavljanje Svetog Trojstva, pa je masonski numerički simbol. Blumauer je u krugu Miminih bečkih prijatelja bio jedna od najzanimljivijih osoba, vrlo obrazovan filozof, književnik, izdavač i cenzor za interese države, ali i slobodni zidar, pa čak i prodavač knjiga. Živio je kratko, jer je od posljedica dugotrajne vodene bolesti umro već 1798. Friedrich Münter ga u svom dnevniku naziva genijem, premda iskazuje i svojevrsnu zavist jer je bio svjestan njegove bliskosti s Mimi, njihovih *zaruka*, pa iako ga je visoko cijenio, on je s posebnom radošću isticao njegovu egoističnost, činjenicu da vodi računa samo o sebi i da mu je vanjština posve smiješna i nekako neprimjerena.³⁵ Ustvari, Mimi je bila neka vrsta Blumauerove tajnice. Naime, budući da je ovaj neobični čovjek imao bolesnu ruku, vrlo je često diktirao svoje tekstove. Mimi je bila, kako je svi tadašnji izvori karakteriziraju, koketna, pa očito da nije samo flertovala s Forsterom i s Friedrichom Münterom, nego i s Blumauerom. Ljubomorni Danac uočavao je Miminu slabost na Blumauerove ljubavne ponude, a osobito je njegovu zavist potaknula Blumauerova pjesma za masonski praznik ruža koju je posvetio Mariji, što je bilo vidljivo i u samom naslovu *An die Schwester Rosennäherin M.v.B.* Završni stihovi odnosili su se na budućnost lijepo djevojke, iskazujući određeni žal za vremenom prve mladosti, kada je ona cvjetala poput ruže.

³³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 27 i dalje.

³⁴ Friederike Brun slavna je danska književnica koja je u Kopenhagenu držala intelektualni salon po ugledu na sličnu instituciju Madame de Staël. Njezina kćerka Ida Brun izvela je jedan mim u majčinu salonu, a kako je on imao velikog uspjeha, ponavljala ga je u Ženevi i Rimu. Zanimljiv je svezak rimskih Friederikinih pisama bratu *Briefe aus Rom*. Dresden, 1816.

³⁵ Klaus Dürschmid i Iris Blumauer, »Österreichisches Alphabet. Aloys Blumauer.« *Literatur und Kritik* 319/320 (1997): 101-108.

*Kleine, holde Rosennäherin!
Schöne Rosen als wir die geben.
Schlingst Du einst in deines Gatten Leben,
Und die werden nimmermehr verblühen.*

Marija von Born pomagala je Blumaueru u dugotrajnom radu na njegovoj travestiji Vergilijeve *Eneide*, pa joj je on već 1794. posvetio jedan odlomak znatne duljine. Čini se da je Blumauer bio istinski zaljubljen u Mariju, a tomu je pridonosila neodređenost njezina oca Ignaza, koji je bio naklonjen bolesnome piscu. U nešto kasnijem pismu književniku Wielandu 1787. Blumauer spominje, ne navodeći identitet opisane osobe, nezahvalnost, to jest *Undank und Misshandlung von einer person* ("nezahvalnost i loše postupanje jedne osobe").³⁶ On spominje dvogodišnji slatki san iz kojega ga je Mimi očito probudila, i to posebno kad se neočekivano udala za Basseglija i otišla u Dubrovnik, pri čemu Blumauer spominje Wielandu još i Ignaza von Borna, zbog čije je ljubavi i njihova uzajamnog poštovanja odlučio prešutjeti odbacivanje i poniženje kojemu ga je izložila Mimi. Koketnost, koju su drugi doživjeli kao igru, ovaj bolestan čovjek doživio je kao nasilje. Osim iz ovog pisma Wielandu, a radi se isključivo o jednoj vizuri, nije poznato da je između Mimi i književnika Blumauera uopće postojala neka čvršća veza ili neko Mimino obećanje.

Što se Friedricha Müntera tiče, on se nakon kraćeg boravka u Beču opet vratio u Italiju, pa je već za Silvestrovo 1785. boravio u Firenci, a koncem veljače stigao je u Rim, gdje je istraživao stare primjerke Biblije na drevnim jezicima, a usto želio ostvariti i kontakte s masonskim ložama u papinskome gradu.³⁷ U vezi sa svojom potragom za biblijskim palimpsestima, Münter se, prije dolaska u Beč i ulaska u kuću Bornovih, susreo na sveučilištu u Göttingenu s Dubrovčaninom Tomom Bassegljem i ondje razgovarao s njim o mogućnosti putovanja u Dalmaciju i Dubrovnik.³⁸ Naime, Münter je, posredovanjem svoga oca na danskome dvoru, dobio ozbiljnu stipendiju za istraživanja u Dalmaciji i Dubrovniku. Za vrijeme susreta u Göttingenu ova dva mladića nisu mogla znati da će ih ljubav prema istoj ženi, a bila je to Mimi, uskoro povezati, ali onda i

³⁶ Ovo pismo Wielandu navodi E. Rosenstrauch-Königsberg, *Freimaurer, Illuminate, Weltbürger*. Ista autorica isključivo o Blumaueru: »Aloys Blumauer - Jesuit, Freimaurer, Jakobiner.«, u: Edith Rosenstrauch-Königsberg, *Zirkel und Zentren. Aufsätze zur Aufklärung in Österreich am Ende des 18. Jahrhunderts*. Wien: Deuticke, 1992.

³⁷ Vrlo iscrpno o vezama hrvatskih znanstvenika i književnika s Münterom pisao je Ž. Muljačić u studiji »F. Münter, R. Bošković i rimska kolonija hrvatskih latinista.«: 345-354.

³⁸ Ž. Muljačić, »Tomo Baseljic u Göttingenu.«: 227-247.

zauvijek razdvojiti. Odustavši od putovanja na hrvatski jug, Münster je svoj *Grand tour* obavio u Italiji. Čim se vratio u Rim, nakon onoga prvog susreta s Mimi, on je već u lipnju 1785. primio još jedno njezino opsežno pismo. Riječ je o posljednjom Miminu pismu dva mjeseca prije dolaska njezinoga budućeg muža Basseglia u Beč. Ona je Münsteru pisala u svibnju, a Bassegli je u Beč stigao u srpnju. Inače, u pismu od svibnja, kad još nije upoznala Basseglia, Mimi svojega danskog prijatelja želi poštedjeti ljubomornih osjećaja prema Blumaueru, ali i drugima. Pismo je napisano koncem svibnja 1785. i u njemu, nakon uobičajenih uvodnih duhovitosti i još jednog spomena masonskoga svetog broja tri, mlada žena najviše govori o knjizi *Monachologia* Ignaza von Borna koja je, što ona očito zna, upravo javno spaljena u Rimu. Ljubomornom Dancu kao da namjerno pripovijeda nešto posve nevino o Aloysu Blumaueru, koji da je s njezinim ocem oputovao u austrijska termalna kupališta u okolici Salzburga i Klagenfurta, gdje su obojica tražila lijek za svoje krhko zdravlje. U već spomenutome svibanjskom pismu koje je Münsteru poslala u Rim, šalila se Mimi s mogućnošću da se njihova uža obitelj, a to su bile ona, njezina sestra i njihov inače slavni otac (majku u tim mladenačkim pismima nikad ne spominje), dakle, da se njih troje obogate, i to tako da otac konačno razriješiti alkemijsku formulu svojih amalgama, što bi izravno značilo da otkrije mogućnost proizvodnje zlata i srebra iz manje vrijednih materijala.³⁹

Posve je izvjesno da je Danac Friedrich Münster, kojemu je mlada Mimi von Born učestalo pisala, bio svjestan da je ipak tek jedan u nizu njezinih bečkih udvarača. Bilo je, naime, više ljudi koji su s njom pokušavali doći u kontakt te su joj se udvarali. Blumauer je prvi među njima, ali on je od svih bio najneuspješniji. Zatim je Mimi zaludila već spomenutoga putopisca Forstera, a u lipnju 1785, dakle, mjesec dana prije nego što će vidjeti Basseglia, u nju se bio zagledao i Leopold Friedrich Günther von Goeckingk, utjecajni mason, pravni stručnjak i vojni savjetnik u Magdeburgu.⁴⁰ Ovaj se pjesnik zaljubio u Mimi upravo za vrijeme Münsterova odsustvovanja, kad je ovaj bio u Rimu, a svakako malo prije dolaska Toma Basseglia u Beč, i čini se da se s njom neko vrijeme intenzivno družio. Napisao joj je u lipnju 1786 (godinu dana nakon njihovoga prvog susreta, ali u vrijeme kad je ona već tri tjedna bila u braku s Basseglijem),

³⁹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 31-32.

⁴⁰ Jakob Franck, »Leopold Friedrich Günther von Goeckingk«, u: *Allgemeine deutsche Biographie*, sv. 9. Leipzig: Duncker & Humblot, 1879: 306-308, dostupno na: https://de.wikisource.org/wiki/ADB:Goeckingk,_Leopold_Friedrich_G%C3%BCnther_von (pristup: 22. siječnja 2017).

jednu zajedljivu i razočaranu pjesmu koju ćemo citirati u proznom rasporedu, što je njezin najprimjereniji oblik jer je ona samo rimovano sjećanje na njihov susret prije godinu dana i žal zbog Mimine udaje *alias* dokinute slobode: *Gerad ist's, Freundin, heute ein Jahr, dass ich in Wien an deiner Seite, frei vom gewöhnlichen Geleite des Grillenschwarms, so fröhlich war* ("Prijateljice, danas je godinu dana otkako sam bio u Beču sretan pored tebe, ... tako radostan")! Na koncu, pjesnik izravno kaže da je zauvijek izgubio ženu u koju se zaljubio, pa joj upućuje ove svoje doista slabe stihove:

*So kam das Trennen doch noch allen,
Die je dich sahn, so leicht nicht an,
Als wie dein Vater von Metallen,
Das reine Silber scheiden kann*

("Razdvajanje nije bilo lako ni za koga tko te volio, kao kad je tvoj otac čisto srebro odvojio od metala").⁴¹

Inače, Friedrich Münter u Rimu često je prijateljima spominjao Mimi, a jednog znanca koji je živio u Beču, austrijskog književnika Lorenza Hashku, očito je zamolio da se raspita o Mimi. To je ovaj rado učinio i o tomu u šiframa pisao prijatelju, nazivajući Mimi Mariechen, posve uvjeren u njezinu ljupkost i još više, kako je rekao, u njezin častan život.⁴²

Nitko od ovih ljudi nije mogao znati da će u Beč u srpnju 1785. stići dubrovački grof Tomo Bassegli, tada tridesetogodišnjak, čovjek vrlo elegantan, zavodljiv i s iskustvom u nekoliko ljubavnih afera za vrijeme prethodnog studija u Švicarskoj. Ovoga naočitog i egzotičnog grofa u jednoj od tih afera ulovio je *in flagranti* ljubomorni muž, pa je morao bježati glavom bez obzira. Bio je zatim u burnoj vezi s nekom opernom pjevačicom, pa je valjda s razlogom kazao da je ostavio srce u Švicarskoj. Čim je u srpnju 1785. stigao u Beč, između njega i Mimi planula je ljubav na prvi pogled, pa su odjednom svi dotadašnji posjetitelji Bornove kuće, a Mimini zaljubljenici i udvarači, morali na ovaj ili onaj način nestati: ili su postajali tek epistolarna djevojčina braća, ili su pak iskazivali duboko nezadovoljstvo njezinom naglom, za bečku kroniku skandaloznom odlukom da se uda za stranca kojega su manje više svi Mimini prijatelji na neki način prethodno upoznali. O njegovu poznanstvu s Münterom

⁴¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 33-34.

⁴² Constant von Wurzbach, »Haschka, Lorenz Leopold.«, u: *Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich*, sv. 8. Wien: Aus der kaiserlich-königlichen hof- und Staatsdruckerei, 1862: 20-23.

već je nešto rečeno, a na istom njemačkom sveučilištu upoznao je Basseglia i Georg Forster, još jedan zaljubljenik u Mimi, avanturist i jedini njemački sudionik u Cookovu oplovljavanju svijeta. Tomo Bassegli stigao je u Beč u srpnju 1785, dakle upravo u vrijeme kad se njegova buduća supruga Mimi intenzivno dopisivala s Dancem Friedrichom Münsterom, a usto družila s Leopoldom Friedrichom Güntherom von Goeckingkom, pa će se dogoditi da će Mimi svom danskom korespondentu uskoro, doduše bez žurbe, iznijeti i prve vijesti o novoj ljubavi koju je, čim se u kolovozu iste godine vratio sa spomenutog putovanja, podržao Ignaz von Born. Čini se da je Miminu ocu elegantan i ponešto tajnovit dubrovački grof, a usto uvjereni mason, puno više odgovarao kao mogući zet od protestanta Friedricha Müntera ili nasmrt bolesnog Blumauera. Ne treba zaboraviti ni to da je već 25. srpnja tek pristiglome grofu u masonskoj loži *Zu wahren Eintracht*, koju je predvodio Ignaz von Born, uručen dokument o dodjeli 2. i 3. masonskog stupnja.⁴³

Prva danas poznata vijest o ljubavnoj vezi Mimi von Born i Toma Basseglia potječe iz jednog masonskog zapisa datiranog 25. rujna 1785, u kojem stoji ("jedan grof zaprosio je Mimi, otac Born je pristao, a Mimi, koja misli da je izgubila Blumauera, također je pristala").⁴⁴ U tom zapisu se ističe da je Blumauer, kad je za tu vezu doznao, odlučio prekinuti s Mimi svaki kontakt. Bio je on u to vrijeme jako bolestan, pa su mnogi prijatelji prognozirali njegov brzi kraj, premda je ipak živio još nekoliko godina. I konačno, najvažniji tadašnji spomen Mimine ljubavi nalazi se u pismu što ga je ona u rujnu 1785. poslala Münsteru u Rim. Mimi oprezno, ali ipak izravno govori u ovom pismu o Aloysu Blumaueru, te ističe da za njegove ljubomorne ispade nema nimalo sažaljenja. Radilo se o očekivanoj Blumauerovoj reakciji koju Mimi, već do ušiju zaljubljena u dubrovačkoga grofa, kako se sama opisuje, ničim nije htjela opravdati. U tom Miminome pismu, datiranom 25. rujna, Bassegli još nije spomenut imenom, premda se u podtekstu osjeća da je Mimi ozbiljno zainteresirao neki čovjek, ali će ona pričekati da o njemu izravno Münsteru napiše nešto u sljedećim pismima. Ovako Mimi piše Münsteru, prikrivajući identitet svojega izabranika:

⁴³ Dokument o promociji u masonskim krugovima Tomu Bassegliju osobno je uručio dubrovački otpravnik poslova u Beču, grof Franz Ayala, s kojim Bassegli nije bio u najboljim odnosima zbog sukobljenih interesa oko predstavljanja Dubrovačke Republike. Vidi i Ž. Muljačić, »Tomo Baseljić u Beču.«: 71-80.

⁴⁴ ...ein Graf hält um Mimis Hand an, der Vater Born willigt ein, und Mimi, die Blumauer doch einmal für verloren glaubt, willigt auch. Pismo citira H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 41. Vidi i Friedrich Schulz, *Briefe 1783-1797*, priredio i komentirao Gerhard Kossellek. Bielefeld: Aisthesis Verlag, 2001.

Und nun an der dritten Seite meines Briefes ists doch Zeit dass ich Ihnen auch ein Wörtchen von meiner lieben Selbst zu sagen - sa chez donc dass ich recht sehr glücklich bin oder auch erst seyn werde wie Sie wollen - durch die gegenwärtige Zeit bin ich der zukünftigen gewiss, und vielleicht sagt Ihnen mein nächster Brief schon Wunderdinge - ich schwatze heute schon ein bisschen aus der Schulle - aber - noch ist alles un gran segreto unterdessen leben Sie so in Dulce júbilo wie ich, so felt ihnen kein Härchen zum non plus ultra der Glückseligkeit - Mein lieber unaussprechlich theurer Vater befindet sich an Leib und Seele wohl; ich las ihn die ihn betreffende Stelle aus Ihrem Brief vor und er war über Ihr Theilnehmung sehr gerührt-Nun adieu für heute aber gewiss bald ein mehreres von Ihrer Maria Born.⁴⁵

U Beču se, u trenutku dok je Mimi von Born ovako oprezno pisala svome danskom prijatelju, već ozbiljno govorilo o skorom vjenčanju mlade grofice Born s tajanstvenim Dubrovčaninom, pa je o tomu i sačuvano nešto tragova u društvenoj kronici vremena, u nekim dnevničkim zapisima onodobnih Bečana, a kako je Ignaz von Born imao žive kontakte u mnogim slojevima društva, bio je taj događaj ne jednom diskutiran u bečkim salonima. U pismu Münsteru od 24. ožujka 1786. Mimi je posve otvoreno pisala o grofu Tomu Bassegliju, njihovoj vezi i o skorom vjenčanju. Više u tom pismu nije bilo maglovitih ili svjesno uzburkanih fraza, nije bilo obzira prema mogućoj Dančevoj ljubomori. Samo, sada Mimi naziva Friedricha Münsteru još češće svojim dobrim prijateljem (*mein guter Freund*), ili ga naziva bratom, a sebe njegovom sestrom. U tom pismu upućenom Münsteru ona ne samo što izravno spominje svoga budućeg muža, nego još dodaje kako joj je ovaj sve najljepše pričao o susretu s Münsterom u Göttingenu. Mimi izvještava Münsteru da je Bassegli, dok mu ovo piše, upravo otišao na put u Dubrovnik, ona kaže u *Ragusu*, da bi ondje uredio stvari za vjenčanje, prikupio potrebne dokumente, a i posjetio roditelje, koje nije dugo vidio, jer je ionako bio na proputovanju u Beču na putu prema kući, i to nakon četverogodišnjeg studiranja. Ali eto, konstatira Mimi, ondje je na putu iz Dresdena prema Dubrovniku, kad se zaustavio u Beču, pronašao buduću suprugu! Mimi o svojim osjećajima prema dubrovačkom grofu izravno kaže Münsteru: *Ich bin vergnügter als eine Königin*, pri čemu dodaje kako *niemand ist glücklicher als ich*, uspoređuje sebe s peći, kao da je *Kohlbrennerin*, što nije loša metafora za kćer jednog mineraloga.

⁴⁵ Radi se o pismu pod rednim brojem 323 u Münsterovu arhivu u Kopenhagenu. Ovdje se donosi prema navodu u knjizi H. W. Flügela, *Maria von Born (1766-1830)*: 43.

Ich bin bis über die Ohren verliebt, bin eben so sehr geliebt und mir ist also ein Vollstimmigeres dulce jubilo gewesen als mein Herz itz fühlt - Ich kam manchen Augenblick so in extase über all die Seeligkeit, dass mein Köpfchen sich darob verwirrt und schon so alberne verworrene Brief herauskommen wie dieser eben hier zum Beispiel: Urteilen Sie drum nicht böse auf mich mein guter Münter, ich wollte Ihnen doch lieber etwas schreiben als gar nichts....

U ovom pismu Mimi priopćava prijatelju da Blumauera nije vidjela šest mjeseci, što samo potvrđuje njegovu šokiranost, pa i uvrijeđenost u vezi proigranih nada oko njezine ruke. Kaže u povodu toga intimno i suučesnički: *Die Ursache mögen Sie rathen*. Svoje pismo naziva Marija *geschreibsel*, škrabotina, i završava ga ovim sjećanjem: *...erinnere ich mich Ihnen nicht gesagt zu haben, dass ich diesmal nicht nach Neapel als Rom reise sondern gerade in Triest mich einzuschiffen gedenke - aber dafür kommen Sie nach Dalmatien zu Ihren Freuden nach Ragusa. Vale.*⁴⁶

Münter, naravno, nikada nije došao u Dubrovnik *prijateljima*, nego se dogodilo da je upravo iz *Raguse* za koju godinu Marija von Born pobjegla glavom bez obzira da se ondje više nikad ne vrati, a što se Napulja tiče, Mimi nije mogla znati da će ubrzo i ona putovati onamo, ali s drugim ciljevima, i to najviše zato što je bila razočarana dubrovačkim prijemom. Gore navedeno, uvjetno rečeno oprostajno pismo Friedrichu Münteru, po svim je detaljima jedno od najvažnijih pisama što ih je Mimi uputila svome danskom prijatelju. U tom pismu, koje je prepuno životne radosti, otvaraju se sva čvorišta koja će kasnije postati kamenom spoticanja mladome paru koji se spremao za vjenčanje. Ti su se prijepori odnosili prije svega na činjenicu o kojoj se u pismu govori, a ta je da je Tomo Bassegli otputovao u Dubrovnik kako bi ondje pripremio njihovo vjenčanje i doček mlade, što mu uza svu pravnu vještinu nije baš najbolje uspjelo.⁴⁷ U dubrovačkom je Vijeću predmet o odobrenju njegove ženidbe strankinjom, koja je navodno bila nedostojna dubrovačkog plemstva, prošao s tijesnom, rekli bismo namještenom većinom glasova, dok je u kuloarima Mimi, a s njom i čitava njezina obitelj, doživljavala najveće optužbe, tako da nije neobično što će ona, čim okusi gorčinu Dubrovnika, posve promijeniti i svoj

⁴⁶ Pismo je u arhivu u Kopenhagenu označeno rednim brojem 324. Pismo citira H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 45.

⁴⁷ O tim okolnostima, premda vrlo sažeto i većim dijelom u fusnotama, najbolje je pisao već u prvom svom radu o Tomu Basseglju Žarko Muljačić u disertaciji iz 1955. i u njezinoj objavljenoj verziji iz 1958: *Tomo Basiljević-Baselji, predstavnik prosyjećenja u Dubrovniku*.

odnos prema suprugu. Za nju je Dubrovnik postao strašno mjesto napušćeno stanovnicima koje je ona u pismima sestri kolokvijalno nazivala *Ostrogotima*, a grad za nju nije bio ništa drugo nego jedan običan *Katzennest*.⁴⁸ Inače, odmah po Basseglijevu povratku u Beč iz Dubrovnika, već je 6. lipnja 1786. u Stefansdomu sklopljen brak između Marije von Born i *Hoch und wohlgebohrene Herr Graf Thomas von Bassegli Kath. Von Ragusa, dort gebürtig*. S mladoženjine strane nije bilo nazočnih, samo je grof Ludwig von Ayala, dubrovački otpravnik poslova, imao status svjedoka na ceremoniji, premda je bio u prilično lošim odnosima s Basseglijem, koji je i sam želio biti otpravnikom dubrovačkih poslova u Beču.

Nedugo nakon vjenčanja, mladenci su preko Trsta krenuli na put prema Dubrovniku, gdje su se odlučili trajnije nastaniti, jer u protivnom ne bi u to vrijeme uz ime grofa Basseglija Dubrovnik bio naveden kao njihovo prebivalište. Taj se navod nalazio na jednoj narudžbenici za neku knjigu njihova prijatelja, pjesnika Gottlieba Leona.⁴⁹ U Dubrovnik su Mimi i Tomo stigli nakon kraćeg boravka na Hvaru, gdje im je domaćin bio književnik i liječnik Julije Bajamonti.⁵⁰ Sam je Bajamonti imao slična iskustva s odbijanjem splitske sredine i obitelji u odnosu prema njegovoj bračnoj izabranici. Njegova ljubavna veza sa splitskom pučankom, kćerkom jednog zanatlije, završila je tajnim vjenčanjem, i to 1781, dakle, pet godina prije nego što će ugostiti Toma i Mimi Bassegli na Hvaru. O Bajamontijevim pripremama tajnog vjenčanja doznajemo iz prepiske s Dubrovčaninom Mihom Sorgom, kojega u jednoj epistoli datiranoj 21. lipnja 1781. moli da isposluje kod dubrovačkog nadbiskupa mogućnost sklapanja bračnog sakramenta za njega i njegovu izabranicu i da ih uvede u knjige tajnih vjenčanja. Bajamonti se morao vjenčati u drugoj državi, jer je splitski nadbiskup odbio održati obred iz obzira prema njegovoj uglednoj obitelji. Julije Bajamonti nakon tajnoga vjenčanja živio je u Kotoru sa suprugom, a godinu dana kasnije i sa kćerkom. Kroz to vrijeme održavao je kontakte s dubrovačkim prijateljima koji su se sastajali u slavnom salonu Marije Giorgi Bona.⁵¹ Zanimljiva je i

⁴⁸ U Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvani su samo neki koncepti Miminih pisama sestri. Na njih upozorava Žarko Muljačić u djelu *Tomo Basiljević-Baselji, predstavnik prosvjedenja u Dubrovniku*.

⁴⁹ Pismo citira H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 129-130.

⁵⁰ Duško Kečkemet, »Život i djelo Julija Bajamontija.«, u: Julije Bajamonti, *Zapisi o gradu Splitu*, ur. Duško Kečkemet. Split: Marko Marulić, 1975: 7-82.

⁵¹ Slavica Stojan, *U salonu Marije Giorgi Bona*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1996.

signifikativna za kasniji odnos dubrovačke sredine prema Basseglijevu braku činjenica da Bajamontijevi dubrovački prijatelji nisu imali suviše razumijevanja za njegov slobodan izbor bračne suputnice. Vidljivo je to upravo iz pisma koje je Kata poslala svojem sinu Tomu Bassegliju u Švicarsku, a ovaj student nije ni slutio da će mu, samo pola desetljeća kasnije, slične predrasude uništiti bračnu sreću i izazvati sinovljevu preranu smrt:

Gosp. Bajamontiju ne može se zanijekati da je valjan čovjek ali ne znam kako se to slaže sa čašću, kad netko kao on zaboravi na najpreče dužnosti i učini tako nešto protiv svojih roditelja, da mu je otac od jada umro, sve da on nastoji tu nesreću obrazložiti na drugi način.⁵²

Ipak nije nevažno spomenuti da je Bajamontijeva odabranica malo što mogla podijeliti s učenom i slobodoumnom Mimi. O Bajamontijevoj ženi izvori ne govore mnogo, iako na osnovu njezina svega dva sačuvana pisma mužu iz 1790. Ivan Milčetić zaključuje da su joj rukopis i jezik primitivni.⁵³ Zanimljivo je njezino pismo iz siječnja u kojem mužu prigovara što za vrijeme svog petogodišnjeg boravka u Hvaru ne dolazi u Split, nego zanemaruje nju i njihovu kćerku, izložene neprijateljstvu splitske sredine. U tom pismu kaže da Bajamonti tamo u Hvaru, namjesto da se brine za svoju obitelj, čak glumi, i to, kako čuje, žensku ulogu.⁵⁴ Upravo ovaj podatak dovodi u sumnju ponešto zajedljivu opservaciju viškog plemića Alviža Genicea, koji je tvrdio da je Bajamonti kao četrdesetogodišnjak bio ružan čovjek, dok je njegova šesnaestogodišnja hvarska ljubavnica, gospođica Callafati, kasnije Rinaldi, bila božanstvena kako po svojim manirama, tako i po velikoj nadarenosti.⁵⁵ Teško da bi ružan čovjek mogao izvoditi ženske uloge. Isti taj Geniceo, pisac autobiografije u Casanovinoj maniri, tvrdi da je bio ljubavnik gospođe Bajamonti, za koju kaže da je bila *jedna od najotmjjenijih gospođa u gradu*, što opet ne odgovara dosadašnjim saznanjima o priprostom odgoju gospođe Bajamonti. Nadalje se hvalisa Geniceo: *Posjedovao sam ključ od njezine kuće, da mogu ući u bilo koje doba noći i uvijek me je pogostila...*⁵⁶ Čini se da je Bajamonti uslišio vapaje svoje žene koje mu je upućivala u pismima iz siječnja i ožujka, pa se već u svibnju 1790. vratio iz Hvara u Split i to, kako sam kaže, zbog odgoja svoje kćeri. Više je nego jasno da ovaj splitski prosvjetitelj

⁵² Žarko Muljačić, »Splitski književnik Julije Bajamonti.« *Mogućnosti* 10 (1955): 796-797.

⁵³ Ivan Milčetić, »Dr Julije Bajamonti i njegova djela.« *Rad JAZU* 192 (1912): 242.

⁵⁴ I. Milčetić, »Dr Julije Bajamonti i njegova djela.«: 242.

⁵⁵ Hrvoje Morović, »Životni roman jednog viškog plemića.« *Mogućnosti* 5 (1972): 549.

⁵⁶ H. Morović, »Životni roman jednog viškog plemića.«: 549.

nije pritom mislio na šturi tradicionalni odgoj djevojaka, već je ovaj prijatelj književnice Deše Gozze/Gučetić i učene intelektualke Marije Giorgi Bona, korespondentice Alberta Fortisa, mislio na obrazovanje djevojčica po novom prosvjetiteljskom modelu koji je želio priuštiti svojoj kćeri.

Čim su stigli u roditeljski dom, ukućani su im priredili srdačan doček, premda je već tada mladima moglo bilo jasno da će na tom prijemu ostati sve drugo što će se događati u društvenom životu u Dubrovniku. U gradu i u svim oblicima njegove društvenosti nitko nije želio prihvatiti činjenicu da je dubrovački plemić oženio strankinju o kojoj se pričalo da ima tek kupljeno plemstvo i da je vanbračna kći svoga oca. Bilo je to vrijeme kad je duhovnost Dubrovčana pala na najniže grane, kad je siromaštvo bilo veliko, pa je mnogima ostalo samo njihovo aristokratsko podrijetlo i sva ispraznost koja je išla s tim.⁵⁷ Poslije će sam Bassegli opisati svoj zavičaj, i to nekoliko stoljeća prije Matoševa rođenja, kao *usku varoš* koju napućuju uskogrudni varošani. Iz Basseglijeva pera to zvuči ovako:

“Unatoč duševnoj tromosti i lijenosti značajnoj za stanovnike malih gradova, groznoj dosadi koja ih muči i krajnjem idejnom siromaštvu u kome životare, najmanja sitnica raspaljuje, razdražuje i oduševljava njihovu maštu u najvećoj mjeri. Ono što prolazi ulicama, ono što oni zapažaju vireći od jutra do večeri jedni drugima u prozore ozbiljno ih uzbuđuje i zaokuplja...spletke i gluposti postaju tu pokretači svih velikih događaja. Ponavlja se svuda ista priča: žensko ogovaranje, rasprave među slaboumnicima izazivaju više prašine u malim gradovima negoli vojvoda Crillon ispod Gibraltara... Ništa ne može više suziti duh, ništa ne stvara više trica, došaptavanja, grdnji, bockanja i laži nego činjenica da su ljudi prisiljeni vječno živjeti na uskom prostoru, sučelice jedni drugima, zbog toga nužno, na svakom poslu, stalno ogovaraju... Neukost, silništvo, uski i nepropusni krug misli koje su ograničene na događaje svijeta dužine nosa, moralna bijeda, ambicija, taština, dosada, lakomost i svemoćni utjecaj nekog

⁵⁷ O otužnom stanju Dubrovnika u tom vremenu snažno govori propovijed Sebastijana Slade Dolcija održana 1760. u crkvi Svetog Vlaha. Franjevac Slade održao je tada zanimljivu, ali za vlast nepoćudnu propovijed. Tekst se te propovijedi iz razumljivih razloga nije sačuvao, ali se u crkvi zatekao jedan Francuz, konzul Le Maire, koji je Sladine riječi *stenografirao*: “Gospodo, čemu vam služi što u ljetopisima vremena tražite dobročinstva svoga zaštitnika svetoga Vlaha. Vi tamo tražite nešto što je on već napravio za vaš grad, vi tamo tražite njegova prošla dobročinstva, a ne vidite da vi stalno imate pred očima čudo njegove zaštite. Pa nije li on, i to samo on, onaj koji čudom održava jednu državu bez ljudi i bez vojske, zar nije on onaj koji pomaže jedno vijeće bez mudrosti, činovnike bez znanja, kasu bez novca, upravu bez moći i narod koji ne zna za vrline i poslušnost?” (Slobodan Prosperov Novak, *Dubrovnik iznova*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber i Međunarodni slavistički centar SRH, 1987: 61).

brbljavca ili nevaljalca stvaraju isto toliko zla u malome gradu koliko najokrutnije strasti mogu stvoriti u nekom samostanu... Ali, u miru malih gradova obično je sve prazno i u glavama i na ulicama. Gotovo se nitko tamo ne koristi tim divnim slobodnim vremenom... A vrlo mali broj ljudi zna živjeti razumno sam u svojoj samoći... Nigdje nema toliko tiranije i ropstva duha koliko u malim republikanskim državicama gdje ne samo da se jedna klasa građana oholo izdiže nad drugom, nego i oni koji vladaju nameću svoja shvaćanja cijeloj malojoj državi ako se netko ne usudi ustati protiv toga.”⁵⁸

O tomu da se upravo u Dubrovniku uzdrmao brak Mimi von Born i Toma Basseglija nemamo izravnih dokaza, ali je za takvo shvaćanje vrlo karakterističan jedan zapis u dnevniku Friedricha Müntera koji je, vrativši se iz Rima a putujući preko Züricha, susreo ondje jednog znanca Ignaza von Borna. Ovaj mu je, očito vrlo drastično ali točno, ispričao sve o okolnostima brze ženidbe u kući Bornovih, o pokušaju starog Ignaza Borna da hitno uda kćer za bilo koga, samo ne za bolesnog Blumauera, koji mu je inače bio prijatelj i najbliži suradnik. Tim je povodom Münter zapisao:

*Die Verläumnungen in Wien, die grösseren in Ragusa alles gieng aufs Land floh und mied ihren Umgang, bis endlich ihre vortreffliche Aufführung über alle Lügen gesiegt hat und sie sich allgemeine Liebe und Achtung erworben.*⁵⁹

Teške su to riječi, koje Münteru sigurno nije sugerirala Mimi, nego je mladi čovjek, a tako i njegov ciriški sugovornik, naslutio emocionalno stanje svoje prijateljice koju je očito predobro upoznao, a posebno njezinu osjetljivost na nepravdu. Odgojena u slobodarskom duhu, ona je u Dubrovniku 1786. doživjela ne samo hladan prijem, nego i etiketiranje, zbog čega nije čudno što je mladi par ubrzo nakon dolaska otputovao čak brodom na Crno more, u Smirnu, tadašnju tursku internacionalnu luku, samo zato da izbjegnju nasilje sredine nad mladom ženom. U Dubrovniku njihov je brak doživljavan sramotom, za tamošnje *ostrogotsko* gnijezdo bračna *mesalliance* bila je neprihvatljiva i konzervativni Dubrovčani u svojoj uskogrudnosti nisu znali sakriti agresivnost prema mladoj i vrlo učenoj ženi.

⁵⁸ Tomo Bassegli, »Bilješke o malim gradovima i malim državama.«, u: Žarko Muljačić, *Iz dubrovačke prošlosti*. Zagreb: Matica hrvatska, 2006: 237-241. Esej *Remarques sur les petites villes et sur les petits États* nalazi se u Arhivu obitelji Basiljević-Bassegli koji se čuva u Državnom arhivu u Dubrovniku, u Kartularu br. II, na listovima 23-28. Prema aluzijama koje sadrži, Muljačić smatra da je napisan svakako nakon autorovog povratka u domovinu sa studija u Švicarskoj i Njemačkoj, te nakon boravka u Italiji i Beču.

⁵⁹ Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 47.

Čini se da je Marija von Born svoga muža prisilila da se odmah, nakon vrlo kratkog boravka, vrate u Beč, jer ne bi inače već u kolovozu 1786. Ignaz von Born napisao Friedrichu Münteru kako očekuje da mu Mimi i Tomo uskoro dođu i provedu zimu s njim u Beču. Moglo bi se reći da je njegovo očekivanje bilo povezano s pismom u kojem ga je kći informirala o propasti svoga braka.⁶⁰ Čini se da se Mimi, vrativši se iz Smirne (gdje su se valjda malo odmorili od dubrovačkih *Ostrogota*), odlučila da s mužem krene u Napulj, gdje su očekivali najprije pomoć Basseglijevoga zaštitnika i mentora Alberta Fortisa, čovjeka koji ga je nekoć odveo na studije u Basel. S druge strane, Mimi se nadala tamošnjoj podršci habsburške kraljice Marije Karoline, koja je u Napulju držala vrlo prosvijećen dvorski salon i bila bliska masonima, o čemu joj je svojevremeno pisao i govorio Friedrich Münter.⁶¹ Nije moguće u izravnim izvorima otkriti što je Marija von Born postigla dolaskom u Napulj i na tamošnji dvor, ali je posve jasno iz jednog njezinoga kasnijeg spomena da je ona ondje izabrana za *Dame de palais*. Budući da se sve to događalo u vrijeme velikih europskih političkih potresa, upravo ti vanjski događaji još su jednom, kako je to formulirala Mimi, *utjecali na moju privatnu sudbinu*.

Napuljska se epizoda događala 1788. i u njoj je očito sudjelovao Basseglijev prijatelj Fortis. On je Tomu Bassegliju na odlasku iz Napulja posvetio jedan tiskani mineraloški traktat, koji je kasnije njegov tast dao prevesti na njemački jezik i objaviti u Beču.⁶² Što se tiče Mimina i Tomova dolaska u Napulj, jedan tiskani talijanski izvor toga doba ima vijest u broju od 14. kolovoza 1788. kako

⁶⁰ Ostaju tajnovite neke okolnosti iz zajedničkog života Mimi i Toma tijekom zime 1787. Naime, zbog nedostatka dokumenata teško možemo rekonstruirati sve Mimine postupke nakon razočaranja u muža i Dubrovčane, te nakon odlaska u Napulj. Iz nekih posrednih izvora vidljivo je da se ubrzo nakon kratkog boravka u Dubrovniku možda odmah sama vratila u Beč, jer da tako nije bilo, onda u jednom Bornovu pismu prijatelju Forsteru (kojega je i Mimi dobro poznavala), ne bi bili upisani i njezini pozdravi iz Beča. O ovim događajima piše Born i prijatelju Reinholdu. Vidi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 51.

⁶¹ Napuljska je kraljica bila pokroviteljica brojnim masonima. Vidi: Elvira Chiosi, *Lo spirito del secolo: politica e religione a Napoli nell'età dell'illuminismo*. Napoli: Gianni Editore, 1992; također Nico Perrone, *La Loggia della Philantropia. Un religioso danese a Napoli prima della rivoluzione. Con la corrispondenza massonica e altri documenti*. Palermo: Sellerio, 2006.

⁶² Radi se o djelu *Lettere geografico-fisiche sulla Calabria e sulla Puglia* (Napoli: per il Porcelli, 1784), koje je Fortis posvetio Tomu Bassegliju, a koje je onda na njemački dao prevesti Born kad mu je Tomo dao talijansko izdanje: *Mineralogische Reisen durch Calabrien und Apulien. In Briefen an den Grafen Thomas von Bassegli in Ragusa*. Weimar: in der Hoffmannischen Buchhandlung, 1788.

je primijećeno da se u Veneciji pojavio slavni Ignaz von Born, jer je ondje došao dočekati i do Beča otpratiti svoju kćer i njezinoga muža. Do tog njihova susreta u Beču došlo je svakako nakon boravka Mimi i Toma u Napulju, što je uostalom i pisalo u toj vijesti u *Gazzetta Universale*.⁶³

Vrativši se u Beč, Marija von Born neprestano je pobolijevala te je tijekom zime 1789. ona bila *öfter dem Todte nahe* (“na rubu smrti”), kako je u jednom pismu prijatelju Reinholdu zapisao Ignaz Born.⁶⁴ Čini se da su Mimi i Tomo nakon povratka u Beč živjeli sa starim Bornom u njihovom velikom stanu u *Dorotheergasse*, u kući koja danas u toj istoj ulici nosi broj 12.⁶⁵ Kad je u Beču u vrijeme karnevala bila priređena izložba *Željezna ruka* Götz von Berlichingena, Born ju je posjetio u pratnji bračnog para Bassegli, pa su tom prilikom u knjigu utisaka zapisali kratke tekstove. Mimi se u tu knjigu potpisala s oba prezimena, kao Maria Gräfin Bassegli Born, a zapisala je i ovaj epigram:

*Wie ehrwürd bist du mir eisene Hand!
Schlugst Ritter und Mönche.*⁶⁶

Nakon Mimina i Tomova povratka u Beč, zdravstveno stanje Ignaza von Borna bilo je sve gore, dočim su prihodi u kući bili sve oskudniji. Dana 24. srpnja 1791. umro je slavni bečki mineralog, dok su njegova nezbrinuta kći i zet, čiji su dubrovački prihodi bili mizerni, ostali doslovce bez ikakvih ekonomskih sredstava. Postalo je posve jasno da se Tomo Bassegli u Beču ekonomski nije mogao brinuti o obitelji, koja je upravo u vrijeme Bornove smrti dobila prinovu. Mimi je rodila sina sredinom 1791. Na ekonomske nevolje sručila se još jedna, politička istraga koja je Tomu Bassegliju donijela niz neugodnosti. Bila je to protumasonska istraga u vrijeme urote Ignaza Martinovića, u kojoj je Bassegli bio osumnjičen i istraživan zbog simpatiziranja Francuske revolucije. U vezi s tim događajem u Državnom arhivu u Dubrovniku sačuvan je jedan njegov

⁶³ Vidi novinu *Gazzetta universale: o sieno notizie istoriche, politiche, di scienze, arti, agricultura* 15 (1788).

⁶⁴ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 51.

⁶⁵ Nije poznato koliko se u Beču znalo o nesretnim događajima koji su pratili Mimi u Dubrovniku. Njezina alarmantna pisma sestri bila su posve diskretna i nitko ih nije vidio, ali se ipak ne može ne zapaziti da u jednom zapisu o Ignazu Bornu stanovitog Johanna Widemanna uz ime grofa Basseglija, kojega naziva Bornovim zetom, upotrebljava pridjev *liderlichen Hr. Schwigersohn*. Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 52.

⁶⁶ Theodor von Hallberg-Broich, *Stammbuch der eisernen Hand des Götz von Berlichingen*. München: Friedrich Wilhelm Michaelis, 1828.

bečki memorandum u kojem se on, točku po točku, vrlo savjesno pripremio kako bi mogao odgovoriti na istražiteljeve optužbe i na moguća neugodna pitanja. Taj tekst svakako predstavlja jedan od najzanimljivijih hrvatskih političkih dokumenata iz vremena Francuske revolucije.⁶⁷

Oblaci su se nadvili nad zajednički život Bassegljevih. Iz Dubrovnika su Tomovi roditelji nagovarali mladi par da im se još jednom pokušaju pridružiti i s njima živjeti. Nagovarali su sina da još jednom s Mimi dođe u Dubrovnik.⁶⁸ Čini se da je sin bio spreman poslušati roditelje, ali je ta zamisao za Mimi bila posve neprihvatljiva. Uostalom, ona je već neko vrijeme imala druge zamisli i očito je u tajnosti spremala bijeg od muža, a nakon 1791. i od tek rođenoga sina. To se i dogodilo u proljeće 1792. Samo koji mjesec nakon očeve smrti ostavila je Marija von Born muža i dječe u njihovom bečkom stanu i nestala u nepoznatom pravcu. Kad je shvatio da neće moći pronaći ženu jer ona više nije u Beču, Tomo je unajmio dadilju i krenuo sa slabašnim dvanaestomjesečnim sinom na put prema Dubrovniku. Malo nakon dolaska u rodni grad, Bassegljev sin koji se po djedu zvao Jakobica, umro je, valjda iscrpljen zbog teškoga puta.⁶⁹

Što se tiče bijega grofice Marije Bassegli rođene Born, iz sačuvanih se izvora može zaključiti da je bio pažljivo pripreman, da je bio ranije osmišljen i da se ona na njega odlučila nakon smrti starog Borna, kad je postalo očito da je nastupio obiteljski ekonomski slom. Tada je Mimi ostalo još samo da provede otprije zamišljeni bijeg.

Čini se da je brak Mimi von Born i Toma Basseglja, nakon njihova povratka u Beč iz Dubrovnika i Napulja, postojao još samo formalno i da je bio neka vrsta društvenog igrokaza za bolesnoga oca i njihove bečke znance. Zbog toga ni znanci ni Marijin otac, a niti Tomo nisu slutili da je Mimi von Born, tada vrlo mlada žena u svojoj 23.-oj godini, već 1789. upoznala čovjeka u kojega se zaljubila i s kojim je u tajnosti planirala putovanje u Ameriku i zajednički život

⁶⁷ Usporedi: »Dubrovački 'disident' i njegov 'istražitelj'«, u: *Dubrovačka Republika i Francuska revolucija*, ur. Miljenko Foretić. Dubrovnik: Matica hrvatska, 1996: 73-82. Vidi o tomu opsežno i u knjizi Žarka Muljačića o Tomu Basseglju iz 1958.

⁶⁸ Do danas najopsežnije arhivsko istraživanje o odnosu Toma Basseglja i njegovih roditelja proveo je Ž. Muljačić, *Tomo Basilević-Bassegli, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*.

⁶⁹ Sve ove vijesti o okolnostima Mimina bijega, kao i Tomova puta s tek rođenim djetetom u Dubrovnik prvi donosi Žarko Muljačić u svojoj citiranoj monografiji iz 1958. Podaci o načinu i smjeru Mimina bijega ovom autoru nisu bili poznati, nego su se tek kasnije pojavili kad su istraživani danski i američki izvori.

u Novome svijetu. Taj čovjek bio je, u uvodu spomenut umirovljeni kapetan ruske, a kasniji major američke vojske, inače Švicarac Johann Jakob Ulrich Rivardi. Mimi ga je upoznala kad je imao 34 godine.⁷⁰

Kasnije, kad je živjela u Philadelphiji i vodila svoju žensku francusku školu, Marija von Born, tada udata Rivardi, ispričala je nekim svojim učenicama (od kojih je jedna kasnije prepričala njezinu pripovijest), da je svoga budućeg supruga, majora Rivardija, upoznala na nekom balu u Beču. Pripovijedala je tim svojim učenicama da je on tada bio francuski vojnik, što baš i nije odgovaralo činjenicama, jer je on u vrijeme kad su se upoznali bio ruski vojni umirovljenik koji je u godinama revolucije odlučio otići preko oceana. Pritom je uspio nagovoriti Mariju von Born da mu se, čim bude moguće, pridruži. Marija je tada bila u teškom psihičkom stanju, a njezina emocionalna razdvojenost od grofa Basseglia samo joj je olakšala donošenje odluke o preseljenju u Ameriku. Svoj odlazak čekala je pune tri godine u posve dramatičnim okolnostima.

U građi o majoru Rivardiju neki su podaci kontroverzni, ali je posve nedvojbeno (uza svu moguću vojničku hvalisavost) da se on kod Očakova borio u teškoj bici Rusa protiv Turaka, te da je ondje više puta ranjavan u prsa i da je za zasluge dobio rusku mirovinu. Kad je odlučio otići u Ameriku, ovaj švicarski državljanin, po nacionalnosti Francuz, postao je, nakon izravnog imenovanja i poznanstva s generalom Washingtonom, major američke vojske. To je, za ovog dobro obrazovanog vojnika, bio posve prirodan i zavrijeđen napredak.

O prvom susretu Marije von Born i Rivardija teško je nešto konkretnije reći, ali budući da je poznato dubrovačko javno oduševljenje bitkom kod Očakova, što je ovjekovječeno u dubrovačkoj književnosti onoga doba, lako bi se moglo pretpostaviti da je nekadašnji ruski oficir bio pozvan upravo od strane grofa Basseglia na neku svečanost ili ples u njihovome prostranom bečkom stanu.⁷¹ Tu je Rivardi plesao neko vrijeme s mladom groficom, o čemu je ona izravno govorila učenicama, pa je postigao da se ona još jednom zaljubila über Kopf! O njezinu novom heroju i novoj tajnoj ljubavi nitko u Beču nije znao ništa, jer je Rivardi ondje ostao tek kratko, pa je njihova afera ostala posve diskretna.

⁷⁰ O majoru Rivardiju nema posebnih bibliografskih jedinica, ali se njegovo ime i dokumenti vezani s njegovom djelatnošću u Americi nalaze na digitaliziranim stranicama vojnih izvora za stariju američku povijest. Vidi o njemu u djelu M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«.

⁷¹ Vidi: Petar Kolendić, »Simpatije Dubrovčanâ ruskom oružju prilikom osvajanja Očakova g. 1789.« *Dubrovnik* 13 (1904).

Rivardi je, čini se, u Ameriku doplovio već u drugoj polovici 1790. i ondje je pune tri godine čekao da mu se Mimi pridruži. Jedina osoba iz Mimine sredine upoznata s njezinim planom bijega bila je grofica je Marija Anna Dietrichstein. Starija petnaestak godina od Mimi, grofica joj je zamjenjivala slabo prisutnu majku, koja je u to vrijeme zbog neslaganja s bolesnim Bornom bila posve ruinirana i očito je vodila odvojen privatni život. Iskusna grofica Dietrichstein prihvatila je Mimi jer je imala razumijevanja za velike teškoće u kojima se našla mlada žena, shvatila je okolnosti njezinoga neuspješnog braka s Bassegljem i zaljubljuvanje u Rivardija, ekonomsku propast Bornovih i posve poremećen odnos s majkom. U jednom kasnijem pismu Friedrichu Münтеру Marija von Born kaže za groficu da joj je bila poput starije sestre i druge majke i ona je, kako Mimi kasnije točno ocjenjuje, učinila za nju ono što ona sama nije bila sposobna učiniti za sebe.⁷² Upravo je ova plemkinja bila uključena u sve faze organiziranja Mimina bijega, najprije iz Beča u Švicarsku, a onda brodom u Ameriku. Danas nije poznato koji su motivi potaknuli ovu ženu da pomaže Mimi u tim, za nju presudnim, ali, s obzirom na konzervativizam bečkog društva, svakako dvojbenim prilikama. Može se pretpostaviti da je grofica Dietrichstein bila jedna od rijetkih žena svojega vremena koja je svoju društvenu moć usmjerila na rješavanje ne samo socijalnih, već i rodni problema.

Da nije bilo spomenute grofice, Marija von Born nikada ne bi uspjela sačuvati ništa od svojih privatnih stvari, nijedno pismo ni knjigu, a još manje svoju dragocjenu kolekciju školjaka, za koju je bila emocionalno vezana. Inače, ideja o odlasku u Ameriku, koja je stekla nezavisnost tek 1783. i koja je ulazila u nesigurna područja tadašnjeg svijeta, nije zasigurno izvorno pripadala Mimi. Bila je to Rivardijeva ideja, jer je upravo on bio svjestan da se u Americi traže iskusne osobe, poput njega učene u građevini i tehničkim disciplinama, obučene u vojnim vještinama.

Nije posve jasno kada je točno Mimi napustila Beč i krenula najprije u Švicarsku, kao ni koliko se ondje zadržala prije napornoga puta za Ameriku. Marija von Born stupila je u kočiju koja ju je dovela u Švicarsku jednog proljetnog jutra 1792. Njezin otac Ignaz von Born nije bio među živima već više od pola godine, a njezin sinčić imao je dvanaest mjeseci, dočim je njezin suprug protiv Mimine volje dogovarao sa svojim roditeljima njihov povratak u Dubrovnik.

⁷² Nije sačuvana neka znatnija građa o ovoj, u svoje doba moćnoj ženi. Čuva se jedan njezin pozniji portret u zbirci bečke Nacionalne knjižnice. Grofica Dietrichstein bila je na čelu jedne bečke ženske zaklade za pomoć siromašnima i potrebitima. Vidi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 118 i dalje.

Nekoć vesela djevojka s bečkih masonskih sastanaka i balova, koketa s kućnih koncerata i sudionica živih učenih diskusija, sada 26-godišnja mlada žena krenula je u avanturu kakvu je malo koja žena onoga doba, a osobito njezinoga statusa, bila spremna poduzeti. Ušavši u bečku kočiju, koja ju je odvela najprije u Švicarsku, Marija von Born posve je odbacila svoju prošlost. Krenula je u Novi svijet i u posve nov život.

Već sljedeće, 1793. godine živjela je na istočnoj obali Amerike i svi poznanici njezina muža zvali su je Mary. Njezin odlazak šokirao je bečku sredinu, pa je tako jedan Münterov bečki korespondent, opat Joseph Hilarius Eckmacht Sichel, pisao svome danskom prijatelju, koji je sva svoja pisma arhivirao, o događajima u kući Bornovih, pri čemu je iznio i niz netočnih ili barem pretjeranih informacija. On spominje Bornovu smrt, nestanak grofice, povratak Basseglia u Dubrovnik, smrt njihova drugog djeteta i neke goleme dugove:

Das vormals so grossen Lärm machende Haus von Born ist von der Erde verschwunden. Born starb. Die Gräfin Passegli [sic!] machte sich unsichtbar, ohne dass es hier zur Stunde noch eine Seele wies, wohin sie verschwunden sey. Ihr Mann kehrte nach Ragusa zurück. Die zweyte Tochter starb in ihrem Kindbetten. Die Wittve von Born darbt, da ihr Mann gegen 200.000 Fl. Schulden zurückgelassen hat!!!⁷³

Za vrijeme življenja u Sjedinjenim Američkim Državama Marija rođena von Born potpisivala se isključivo kao Mary Rivardi. U Americi ona je bila u kontaktu s brojnim onodobnim znamenitim i utjecajnim osobama, među ostalim i s legendarnim Thomasom Jeffersonom, kojemu se jednom izravno obratila za legislativnu i financijsku pomoć. Vidi se to u njezinu pismu od 6. siječnja 1807, sačuvanome u danas digitaliziranom predsjedničkom arhivu. Pisala je Mary Rivardi američkom predsjedniku “kao prirodnom pokrovitelju prirodnih i humanističkih znanosti u zemlji”, *as to the natural patron of the sciences and liberal arts in the country*, pri čemu je uzela slobodu da mu izloži plan prosvjetne institucije koju je osnovala prije nekoliko godina i u vezi koje je zamolila predsjednika da joj, u skladu s postojećim zakonima američke administracije, pomogne u priskrbljivanju primjerene zgrade za njezinu francusku školu, to jest internat za djevojke koji je u tadašnjoj Americi bio poznatiji pod imenom *Rivardi's seminary*.⁷⁴

⁷³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 62.

⁷⁴ Thomas Jefferson Papers, Series 1, General Correspondence 1651-2827. Washington D.C., Library of Congress.

Rivardi's Boarding School za djevojke je, prije Marijina pisma Jeffersonu, već neko vrijeme djelovao u Germantownu, gradiću nedaleko Philadelphije na istočnoj obali Sjevernog američkog kontinenta. U svom pismu Mary Rivardi izravno od Predsjednika traži pomoć i iskazuje nadu da će “zakonodavstvo poduprijeti njene napore da osigura zgradu za potrebe ustanove.”⁷⁵

Nije poznato je li predsjednik odgovorio Mariji von Born *alias* Mary Rivardi. Poznato je tek da je ona ovo pismo pisala u vrijeme kad se već bio teško razbolio njezin suprug, umirovljeni vojnik i građevinski poduzetnik John Jacob Ulrich Rivardi i kad se susretala s brojnim teškoćama u poslovanju internata. Marijin suprug tada je, tražeći povoljniju klimu, otputovao u francusku koloniju Martinique na Karibima. Premda je kanila, Marija von Born nije mu se ondje ni mogla pridružiti, jer je njezin muž umro malo nakon dolaska na Karibe. Dogodilo se to 4. siječnja 1808, pa su o Rivardijevoj smrti mjesec i pol dana kasnije izvijestili urednici službenog lista *Vital Record of Rhode Island*, u kratkom tekstu koji spominje kako je ovaj američki major umro u 43.-oj godini života na Martiniqueu i to nakon što je služio u artiljerijskim i inženjerijskim jedinicama, da je bio rođen u Francuskoj, a da je nekoć ranjen u ruskoj vojsci pod Suvorovim u borbi protiv Turaka, te da je bio još ranjen i u bici kod Očakova.⁷⁶

U trenutku Rivardijeve smrti oba muža Mimi von Born bila su mrtva: Dubrovčanin Tomo Basseglj umro je dvije godine ranije, u 50.-oj godini života. Od muškaraca koji su obilježili život Marije von Born na životu je bio još jedino Danac Friedrich Münter, i to u Kopenhagenu.⁷⁷ S njim će Marija stupiti u kontakt odmah nakon povratka u Europu 1815, pri čemu nije nevažno da se iz sačuvane građe vidi da je Münter u više prilika i pomoću raznih kontakata pokušavao doznati nešto o sudbini svoje mladenačke ljubavi, Bećanke koja ga je impresionirala kad je 1784. posjetio masonski salon njezina oca Ignaza von Borna.⁷⁸

⁷⁵ ... that the Legislature will encourage my efforts, to provide a building for the use of the Establishment. Mary Rivardi ovdje izravno spominje novu zgradu svoje škole koja će uskoro biti realizirana, pa će se internat smjestiti u zgradi koju su u Philadelphiji nazvali *Gothic Mansion*.

⁷⁶ James Newell Arnold, *Vital record of Rhode Island: 1636-1850: First series: Births, marriages and deaths: A family register for the people*. Providence: Providence, R.I: Narragansett Historical Pub. Co, 1891.

⁷⁷ Usporedi stariji biografski prilog o njegovu životu u Carsten Erich Carstens, »Münter, Friedrich.« *Allgemeine Deutsche Biographie*, sv. 23. Leipzig: Duncker & Humblot, 1886: 35-37, dostupno na: https://de.wikisource.org/wiki/ADB:M%C3%BCnter,_Friedrich (pristup: 15. siječnja 2017).

⁷⁸ Dolf Lindner, *Ignaz von Born. Meister der Mahren Eintracht. Wiener Freimaurer im 18. Jh.* Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1986.

Dvostruka udovica pokušat će nakon Rivardijeve smrti u Philadelphiji razviti i učvrstiti svoju francusku školu za djevojke, instituciju koja je u američkoj prosvjetnoj povjestici imala važno mjesto. Da bismo razumjeli razloge Marijinoga osnivanja internata za obrazovanje djevojaka na francuskome jeziku, potrebno je objasniti okolnosti iz vremena u kojima je živjela u Beču i udala se za Dubrovčanina Toma Basseglia, a onda i prilike u kojima je stigla u Ameriku i ondje živjela u braku s majorom Rivardijem. Do danas nisu bile u našoj znanstvenoj literaturi poznate sve okolnosti njezina odrastanja u očevoj kući, a ni okolnosti njezina bijega, o kojem, uostalom, ni njezin suprug Bassegli nije znao ništa više od glasina koje su dolazile do njega. On je s pravom zbog nekih činjenica sumnjao da je Mimi otišla u Napulj, gdje je navodno postala dvorska dama na dvoru koji je vodila Marija Karolina, kćerka pokojne habsburške kraljice Marije Terezije,⁷⁹ ili da je odjedrila u Ameriku, o čemu se intenzivno, ali bez dokaza govorkalo u krugu Basseglijevih bečkih znanaca.

Na osnovu kasnijih pisama koje je Marija ubrzo nakon povratka iz Amerike pisala svome danskom prijatelju Friedrichu Münteru, s kojim je obnovila kontakt, vidi se da je njezin bijeg od obitelji bio 1792. pomno organiziran uz pomoć jedne švicarske obitelji koja je bila u srodstvu s budućim suprugom Marije von Born. Inače, tog je čovjeka Marija von Born upoznala u Beču još 1789. godine, vrativši se ondje nakon boravka u Dubrovniku, gdje je njezin tek sklopljeni brak s Tomom Bassegljem bio značajno uzdrman. Bilo je to za Mimi ne samo vrijeme razočaranja u supruga, nego su tada najavljeni ozbiljni financijski problemi mladog bračnog para, a uskoro su započele i Basseglijeve nedaće zbog političkih istupa, pa je zato bilo i neugodnih policijskih istraga pred bečkim sudskim vlastima.⁸⁰ U tim kasnijim pismima Münteru, koja nisu uvijek posve iskrena, Marija u vezi svog bijega u Ameriku izravno spominje švicarske posrednike, naravno prešućujući Rivardija: *Ich war froh das Anbieten einer schweizerischen Familie anzunehmen um nach Amerika überzusegeln* (“Rado sam prihvatila ponudu jedne švicarske obitelji da preselim u Ameriku”). Mimi dalje objašnjava svome danskom prijatelju da u vrijeme dolaska u Ameriku nije stalno bila u Philadelphiji, *Ich blieb nicht die ganze zeit in Philadelphia*, nego

⁷⁹ Usporedi klasični rad o prilikama u tadašnjem Napulju Catherine Mary Bearn, *A Sister of Marie Antoinette: The Life-Story of Maria Carolina, Queen of Naples*. London: Unwin, 1907; Justin C. Vovk, *In Destiny's Hands: Five Tragic Rulers, Children of Maria Theresa*. Bloomington: iUniverse, 2010.

⁸⁰ O istrazi nad Tomom Bassegljem vidi Ž. Muljačić, »Dubrovački ‘disident’ i njegov ‘istražitelj.«: 73-82.

je, kaže, posjetila jednom čak i južnu dansku koloniju u Novome svijetu.⁸¹ Ne želeći spomenuti svog muža Rivardija, prijatelju Münтеру nije objasnila razlog tog boravka u danskim kolonijama, ali to je prešućivanje bilo povezano s ostavinskom raspravom, zbog čega je za Basseglijevu rodbinu njezin brak s Rivaldijem morao ostati tajnom.

Što se tiče Marijina muža Johna Jacoba Ulricha Rivardija, čini se da je on stigao u Ameriku već koncem ljeta 1790. godine, jer upravo tada datiraju prvi spomeni njegova imena u američkim izvorima, pa se zna da je tada iz Philadelphije putovao na Karibe.⁸² U tim prvim američkim vijestima o Rivardiju ne spominje se njegova buduća supruga, ali se zato ovaj nekadašnji a sad ponovno angažirani vojnik javlja u zanimljivom kontekstu, jer je bio uključen u niz tada politički važnih pokušaja oslobađanja netom pristiglih robova iz Afrike. U raznim izvorima o Rivardijevu životu u Americi i Zapadnim Indijama, kako on naziva tadašnje južne kolonije, nema nikakvih vijesti da mu se prije 1794. pridružila Marija von Born. U američkim izvorima ona je prvi put spomenuta u jednom pismu iz 1795. Tu epistolu napisao je Rivardijev prijatelj William Thornton slikaru John Trumbullu i u njoj ga obavještava da je njihovom prijatelju Rivardiju, koji je “jako zaokupljen s utvrđenjima... supruga rodila kćer.”⁸³ Iz činjenice da je to pismo napisano u siječnju 1795. i da je tada već bilo rođeno njihovo dijete koje se u njemu spominje, dalo bi se zaključiti da je Marija von Born, koja je Toma Basseglija napustila u lipnju 1792, stigla u Ameriku tek tijekom sljedeće godine i da je odmah po dolasku zatrudnjela dok su ona i Rivardi živjeli negdje na istočnoj obali, najvjerojatnije u Baltimoreu, gdje je major služio u američkoj vojsci pa se valjda upravo sredinom ili koncem 1794. rodilo njihovo prvo dijete. Jasno je također da se Marija von Born udata Bassegli najprije smjestila neko vrijeme kod Rivardijeve obitelji u Švicarskoj, a da je onda, nakon što joj je bila osigurana plovidba, stigla najprije u Philadelphiju, gdje ju je Rivardi dočekaao i gdje je imao poznanicu Ann Brodeau, jednu od izbjeglica iz Francuske revolucije. Ona je Mariji von Born i njezinom budućem mužu najvjerojatnije u tom gradu pružila prvo gostoprimstvo.

⁸¹ O bijegu preko Švicarske piše Münтеру u pismu od 8. svibnja 1817. O tim kasnijim pismima Münтеру vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 117-178.

⁸² Prvi put je u znanstvenoj literaturi Marija von Born udata Bassegli povezana s majorom Rivardijem u studiji M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«.

⁸³ ... *well engaged in fortifications... Mrs. had brought him a daughter.* Dokumenti i pisma Williama Thorntona u C. M. Harris, *Papers of William Thornton*, sv. 1: 1781-1802. Charlottesville - London: The University of Virginia Press, 1995. Također vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 63-65.

U to vrijeme, dakle tijekom 1793. kad mu se Marija pridružila u Americi, imao je Rivardi ozbiljne planove da sa svojim prijateljima i suradnicima preuzme neke od najvažnijih graditeljskih poslova u Washingtonu, i to upravo na palači kongresa na Kapitolu.⁸⁴ Inače, o prvim godinama Marijina života u Americi ne znamo gotovo ništa. Neka bude spomenuto kao kuriozitet da je u vrijeme Rivardijevih graditeljskih angažmana osobno upoznala Georgea Washingtona i njegovu suprugu, jer je sačuvano pismo u kojem predsjednikova supruga isporučuje pozdrave Rivardijevoj supruzi Mariji, koju zove Mary.⁸⁵

Prvo stalnije američko boravište buduće gospođe Mary Rivardi bila je Philadelphia, gdje je upravo te godine kad je onamo stigla u velikoj epidemiji žutice umrlo više od četiri tisuće ljudi. Tada je ondje živio, a, čini se, i drugovao s Rivardijem slavni američki liječnik i pedagog Benjamin Rush, koji je samo nekoliko godina prije dolaska Marije von Born objavio 1787. knjigu *Thoughts upon Female education*, djelo koje je zasigurno imalo utjecaj na kasniji rad Bečanke u području školskog obrazovanja ondašnjih djevojaka.⁸⁶ U vrijeme kad se iz veze s Rivardijem rodila njezina prva kćerka, u drugoj polovici 1794, imala je Marija 28 godina i najvjerojatnije nije ništa znala o sudbini svoga sina kojega je 1791. rodila u braku s Tomom Bassegljem. I ova, u Americi rođena Marijina prva kći, uskoro je umrla.⁸⁷ Nažalost, to je sve što u pokušaju rekonstrukcije ranih američkih godina Marije von Born možemo doznati iz sačuvanih dokumenata. U vrijeme rođenja njihova prvog djeteta Rivardi je ušao u službu američke vojske i u njoj će on, ruski vojni umirovljenik, ostati još punih osam godina, sve do 1802. Tada je major Rivardi s grupom stranih časnika dobio od predsjednika Jeffersona časni otpust iz američke vojske. Na početku svoje američke vojne službe bio je major Rivardi upućen u luke Baltimore, Alexandria i Norfolk, gdje se bavio građevinom. Nakon ovih prvih zadaća dobio je premještaj u West Point, gdje je upravo osnovana slavna vojna akademija na rijeci Hudson.

⁸⁴ Ove okolnosti, prema američkoj literaturi, opsežno prenosi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 65-93.

⁸⁵ O tomu da je Mimi primila pozdrave od Lady Washington ima vijesti u jednom nama nepoznatom pismu koje navodi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 77. O ženama u ranoj povijesti Amerike uspoređi Dorothy Mays, *Women in Early America: Struggle, Survival and Freedom in a New World*. Santa Barbara: ABC-Clío, 2004.

⁸⁶ O Benjaminu Rushu vidi u Wolf Kindermann, *Man unknown to Himself. Kritische Reflexion der amerikanischen Aufklärung: Crèvecoeur, Benjamin Rush, Charles Brockden Brown*. Tübingen: G. Narr, 1993.

⁸⁷ Sve ove informacije potječu iz studije M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«

Ondje mu se 1795. pridružila žena Mary, a on je djelovao kao trupni časnik. U West Pointu čini se da su Rivardi i njegova obitelj boravili u području zvanom German Flatts, gdje je petnaestak godina ranije bila pozornica krvave bitke u kojoj su 1778, za vrijeme američkih oslobodilačkih ratova, sudjelovala i indijanska plemena.⁸⁸ Nakon boravka u ovom važnom strateškom mjestu i kasnijoj američkoj vojnoj akademiji Rivardijeva obitelj dobila je još nekoliko premještaja, tako da je Mary 1797. živjela u nastambama Rivardijeve regimente u Detroitu nakon, kako kažu neki izvori, “opasnog putovanja”, da bi se godinu dana kasnije čitava obitelj na dulje vrijeme preselila na Niagaru, gdje su ostali sljedeće četiri godine, sve do 1800. Ove datume moguće je rekonstruirati na osnovu službenih pisama koja je Rivardi pisao svojim pretpostavljenima za vrijeme ovih službi. Najveći dio tih pisama bavi se isključivo ekonomskim pitanjima, tu se navode računi, nabrajaju isplate, ali i majorova zaduživanja zbog teškoća koje je imala njegova obitelj, u kojoj je uskoro rođeno još troje djece, i to još jedna kći i dva sina. Iz sačuvanih dokumenata vidljivo je da je Marija ponovno zatrudnjela 1795, što je zatim nju i njezinoga novog muža potaklo da 26. listopada te iste godine sklope brak u luteranskoj crkvi u New Yorku.⁸⁹ Bio je to bigamijski brak, jer je Marija još uvijek bila u važećem braku s Tomom Bassegljem koji je tada živio u Dubrovniku. Američki izvori govore da je Mary pokušala dobiti vjenčani list i u Prezbiterijskoj crkvi u New Yorku, u okrugu Queens u Nassauu, ali joj to nije pošlo za rukom premda je tom odjelu kalvinističke crkve pripadao i njezin novi suprug Rivardi.⁹⁰

U dokumentima iz tog vremena Mary nije navedena kao de Rivardi ni von Rivardi, premda se ona desetak godina kasnije, kada je osnovala svoju francusku školu za djevojke, tako najčešće potpisivala. Moguće da je njezin muž doista bio švicarski patricij, ali je ipak potrebno reći da je u ono vrijeme u Sjedinjenim Američkim Državama bilo uobičajeno upotrebljavati plemićke oznake sa sviješću da se najčešće radi o francuskim emigrantima plemićkog podrijetla koji su u vrijeme revolucije bili prisiljeni zbog političkih razloga napustiti zemlju.

⁸⁸ Theodore Crackel, *West Point: A Bicentennial History*. Lawrence: University Press of Kansas, 2002.

⁸⁹ O tomu da je brak Marije Born i majora Rivardija bio sklopljen svjedoči zapis u *New York Genealogy Record Dallett*, Francis James, A/C (Major John Ulrich von Rivardi) 123: 211-212. Ovo prvi navodi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 87.

⁹⁰ O tom vjenčanju vidi u Helen M. Riley, »Tale of two Continents: Das merkwürdige Leben der Maria von Born, 2. sv.« *Germanic Notes and Reviews* 41 (2010): 67-85.

U jednom od pisama iz 1796. koja je Rivardi pisao svojim nadređenima nalazi se izravni spomen žene i djece. Naime, u pismu od 22. svibnja Henryju Pickeringu zahvaljuje Rivardi što mu je iskazao sućut kad je njemu i Mary nedavno umrla kćerka u Philadelphiji, a onda nastavlja: “Vaša dobrota u onim surovim okolnostima daje mi nadu da ćete mi oprostiti što Vam pišem kako bih Vam spomenuo rođenje svoga sina koji će, kako sudim po njegovu izgledu, postati jak i izdržljiv Amerikanac. Gospođi Rivardi nije dobro, ali nadam se da će uskoro biti dovoljno dobro da otkloni svaku sjenu mojoj sreći.”⁹¹ Rođenje njihova sina, toga *jakog i izdržljivog* Amerikanca, bila je prilika da Rivardi, onako kako su to radili francuski kraljevi, u čast rođenja svoga sina zatraži da se puste zatvorenici iz vojnog zatvora u njihovoj regimenti. Da se Rivardiju i njegovoj ženi za koju godinu rodio i drugi sin vidi se po spomenu u službenom pismu od 21. ožujka 1799, kad major javlja generalu Hamiltonu da je “gospođa Rivardi rodila sina prije tri mjeseca”.⁹² Bio je to sin Lewis, koji se očito rodio za vrijeme boravka obitelji na Niagari. Danas je moguće i vidjeti mjesto u kojem su Rivardijevi živjeli kad im se rodio ovaj drugi sin. Riječ je o jednoj staroj francuskoj utvrdi (*Old Fort Niagara*) udaljenoj samo desetak milja od vodopada. Mary je tamo, jer su ondje živjeli pune tri godine, danomice slušala potmulu grmljavinu Niagarinih slapova.

Čini se da se Rivardijevima druga kći, koja je dobila ime Marija, rodila na kraju boravka u Old Fort Niagara 1800. godine, kad se obitelj spremala na povratak u neki od gradova na istočnoj obali. Bio je pred njima dug i težak put koji je po svemu nalikovao putovanjima što su ih poduzimala lica u romanu *Last of the Mohicans* Jamesa Fenimora Coopera. Tada su i Mary i njezin muž, prema navodima u tadašnjim pismima, bili vrlo lošeg zdravlja. Žalio se Rivardi na teške glavobolje i učestale groznice, a uz malenu djecu bilo je to putovanja prava avantura. Oni su na put krenuli 1801. sa svoje troje djece i ciljem da se nastane negdje na istočnoj obali. U jednom pismu generala Hamiltona u to vrijeme spominje se posvema izravno pozdrav Washingtonove žene upućen

⁹¹ *Your kindness, in that cruel circumstances, induces me to hope that you will excuse my writing to you, in order to mention the birth of my son, who will, if I judge by apperances, be a strong and hardy American. Mrs. Rivardi is unwell, but I hope she will shortly be well enough to take away all alloy to my happiness.* Ova pisma publicirao je jedan Pickeringov potomak. Vidi: Octavius Pickering, *The life of Timothy Pickering*, sv. 1-4. Boston: Little, Brown and company, 1867. Vidi i H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 90-91.

⁹² *Mrs. Rivardi having presented with a Son three month before.* Ova Rivardijeva pisma, kao i mnoga iz tadašnjih kontakata američkih trupnih oficira sa zapovjedništvom, digitalizirana su među 55.000 sličnih dokumenata na stranici <http://wardepartmentpapers.org> (pristup 31. siječnja 2017).

Mary koja se, kako tamo piše, “pridružuje čestitkama i najboljim željama za gospođu Rivardi.”⁹³

Rivardijevi su u ljeto 1801. stigli u Fort Mifflin kod Philadelphije, ondje gdje je Marija von Born prije osam godina Rivardiju doputovala iz Europe. Već u siječnju 1802. bio je datiran jedan služben i vrlo stručan inspekcijski dopis majora Rivardija o nekim tvrdavama u tom području, pa se može zaključiti da je obitelj već tada počela urednije živjeti. Nažalost, ta inspekcija tvrđava na rijeci Delawer bio je posljednji značajniji vojni posao Rivardijev, što se zna po tome što mu je već u ožujku 1802. iz Washingtona poslan dopis, datiran 1. travnja, u kojem mu je javljeno da je časno otpušten. Ta vijest značila je da je njegova peteročlana obitelj ušla u značajne financijske probleme. Naime, major Rivardi svoju rusku kapetansku mirovinu već dugo nije dobivao. Premda je imao tek 43 godine bio je vrlo bolestan čovjek, najviše od posljedica preboljele malarije, zatim od višestrukih ranjavanja, jednom sabljom a drugi put granatom, a onda i od sukoba s nadređenima u američkoj vojsci. Usto, dolazili su još zdravstveni problemi njegove žene i smrt prvog djeteta. Sve navedeno iscrpilo je tog čovjeka, pa je u vrijeme njegova umirovljenja započelo posve novo poglavlje u životu Marije von Born. U nastojanju da spriječi obiteljsku financijsku propast, pokrenula je već 1802. u Germantownu nedaleko Philadelphije *boarding school*, svojevrsni internat s dominantnim francuskim jezikom za odgoj i obrazovanje dobrostojećih djevojaka. O toj djelatnosti, koja će postati poznata kao *Rivardi's seminary*, objavljena je još 1980. jedna monografija.⁹⁴

Motiv koji je Mary Rivardi, nekoć udata Bassegli, imala kad je pokretala ovu *boarding school* bio je da ona, kao kći jednog austrijskog plemića, u Novom svijetu pokaže razinu civilizacije iz koje je došla i da dokaže i svome mužu i drugima iz njegovoga kruga da ona ima sposobnosti koje nitko nije ni uočio niti se potrudio prepoznati. Premda je Mary Rivardi imala troje djece, i to stare od dvije do šest godina, ona kao da je za javnost uvježbavala poučak o emancipaciji, ona, supruga umirovljenoga majora koja je do tada provodila težak život prateći muža po udaljenim i Indijancima okruženim garnizonima, izložena bolestima

⁹³ –*who joins in compliments and best wishes for Mrs Rivardi*. Usporedi C. M. Harris, *Papers of William Thornton*, sv. 1: 1781-1802.

⁹⁴ Kako ističe u knjižici *Madame Rivardi's Seminary in the Gothic Mansion* iz 1980, Mary Johnson pronašla je osnovnu građu za život Marije von Born u Americi u dvadesetak pisama što ih je Mary Rivardi pisala Eleuthère Irénéé du Pont između 1805-1815. Ta pisma se čuvaju u *Henry Francis du Pont Collection of Wintherthur Manuscripts*. Vidi: <http://digital.hagley.org/islandora/object/islandora:2372193> (pristup: 1. veljače 2017).

i ekonomskim teškoćama. Nije bilo prvi put u životu ove žene da preuzima inicijativu i da oblikuje svoj život izvan normi i očekivanja njezine sredine. Prvi takav korak bio je njezin brak 1786. s egzotičnim grofom Bassegljem i odlazak s njim u Dubrovnik i Napulj, te krah toga braka. Drugi važan pobunjenički korak bio je njezin odlazak 1792. u Ameriku i sklapanje braka s Rivardijem. I sada je po treći put, dok joj je muž bio bolestan i bez osnovnih financijskih sredstava, krenula samotnim putem koji kao da je bio inspiriran spomenutom Rushovom knjigom o obrazovanju američkih djevojaka. Odlučila je bez ikakvih prethodnih pedagoških ili poslovnih iskustava osnovati školu na francuskom jeziku za djevojke iz boljestojećih krugova. Zamislila je tu školu kao mjesto gdje će se u umjetničkom i humanističkom duhu obrazovati buduće bračne družice Amerikanaca iz viših slojeva, ljudi obrazovanih na tada rijetkim ali sve boljim i kvalitetnijim novim sveučilištima. Dodala je Mary Rivardi u svom planu i ona obrazovna područja koja Rush nije niti sugerirao, a ona su u njezinome kurikulumu dobila važno mjesto. Bečanka je, naime, u svoj program uvela predmete kao što su glazba, ples, učenje brojnih stranih jezika, a intenzivirala je i aktivno učenje suvremene i klasične književnosti.⁹⁵

Obrazovanje tog tipa nije postojalo u Austriji, pa se ne bi moglo reći da je ova mlada žena koja je i u Pragu i u Beču, gdje je odrastala, imala sličnih iskustava ili da je nešto slično poznavala.⁹⁶ Mimi je, naime, u roditeljskoj kući primila intenzivno umjetničko obrazovanje, ali ne u školi nego od privatnih kućnih učitelja, o čemu znamo iz sačuvanih dokumenata.⁹⁷ U Austriji njezine mladosti postojalo je šestogodišnje obvezno obrazovanje za žene, ali ono nije bilo usporedivo s ovom francuskom školom koju je Mary Rivardi pokrenula u Philadelphiji. Uostalom, obrazovanje i odgoj djevojaka bili su u Austriji dominantno pod samostanskim utjecajem i povezani uz ženske redove, recimo uršulinke. Kršćanski odgoj shvaćen kao *proizvodnja majki* koje bi bile neobrazovane žene, vješte samo kućanskim poslovima, bilo je sve što Mary

⁹⁵ M. Johnson, »Madam Rivardi's Seminary in the Gothic Mansion.«: 12.

⁹⁶ Gerda Lerner, *Die Entstehung des feministischen Bewusstseins. Vom Mittelalter bis zur Ersten Frauenbewegung*. Frankfurt - New York: Campus Verlag, 1993; Katharina Fietze, »Frauenbildung in der 'Querelle des femmes'.«, u: *Geschichte der Mädchen- und Frauenbildung*, sv. 1. *Vom Mittelalter bis zur Aufklärung*, ur. Elke Kleinau i Claudia Opitz. Frankfurt - New York: Campus Verlag, 1996: 237-251; Helmut Engelbrecht, *Geschichte des österreichischen Bildungswesens. Erziehung und Unterricht auf dem Boden Österreichs*, sv. 3. *Von der frühen Aufklärung bis zum Vormärz*. Wien: Österreichischer Bundesverlag, 1984.

⁹⁷ O Miminu školovanju vidi u (do danas najiscrpnijoj) njezinoj biografiji Helmuta W. Flügela iz 2013. O tomu posebno H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 11-38.

Rivardi nije željela u svojoj školi. Njoj, kćeri jednog od najslavnijih masona toga doba i pisca spaljivane *Monachologia*, takav pristup obrazovanju bio je posvema stran i neprihvatljiv. Nije ju zanimala škola u kojoj se učilo čitati molitve i pisati najjednostavnija pisma, svladavati osnove latinskog jezika, stjecati vještine u ručnom radu, reproducirati retrogradna znanja prirodnopisa i geografije. Sve drugo bio je školnički nauk Mary Rivardi, nauk koji bi njezin napušteni muž Tomo Bassegli svakako prihvatio u svom planu za reformirano i utopijsko društvo, koji je upravo tada ispisivao u svojoj dubrovačkoj knjižnici.⁹⁸

Još otkad je engleski mislilac John Locke 1693. godine u knjizi *Some Thoughts Concerning Education* iznio prijedloge za novi obrazovni sustav, bilo je mnogim europskim duhovima jasno da upravo dolazi vrijeme kada će se moderna škola mijenjati i odbacivati ono što je tada nazivano predrasudama. U tom smislu, prema sačuvanim dokumentima, razvijala se i škola koju je Mary Rivardi rođena Born ustanovila u Philadelphiji. Na osnovu njezina 1806. tiskanog teksta *Statement of the Rules and Regulations observed in Mrs. Rivardi's seminar*, u školi ove Austrijanke naglasak je stavljen na strane jezike, ponajprije francuski, zatim talijanski i njemački jezik, na glazbu, potom crtanje i slikanje.⁹⁹ Upravo je to i bilo ono što je školu gospođe Rivardi potpuno razlikovalo od Rushovih dotadašnjih principa o odgoju djevojaka u Americi, pa i onih kakvi su bili na snazi u prosvijećenim zemljama Europe.¹⁰⁰ Na stranicama Lockeova spisa najavljeno je doba prosvjećenosti.¹⁰¹ Vođen sličnim načelima, Erazmo Roterdamski

⁹⁸ Žarko Muljačić, »Tomo Baseljić-Bassegli, oratore e scrittore in sei lingue.«, u: *Plurilingvizem v Europi 18. stoljetja*, ur. Fedora Ferluga Petronio. Maribor: Slavistično društvo, 2002: 337-348.

⁹⁹ O tim načelima vidi rezime u H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 101-113.

¹⁰⁰ Rusheva knjiga *Thoughts upon Female Education* prezentirana je prvi put kao govor posjetiteljima *Young Ladies' Academy* u Philadelphiji 1787, a objavljena je poslije te godine kao zasebna knjiga. Ideja ove knjige je da je glavna zadaća žene odgajati djecu u duhu američke građanske ideje, kako bi postala sposobni i časni državljani. Posebno je u tom smislu trebao biti važan odgoj djevojačka, koje će postati temelj društvenog razvitka kao odgojiteljice budućih građana. Rush piše da se žene "moraju slagati sa svim našim planovima za izobrazbu mladih, ili ih nijedan zakon nikad neće učiniti djelotvornima" (*must concur in all our plans of education for young men, or no laws will ever render them effectual*). Kako bi se žene pripremile za ovu zadaću, Rush uvodi u obrazovni sustav ne samo poduku tzv. ženskih disciplina, nego i onih koji se tiču pripreme za građanski odgoj, učenje o principima slobodarstva i čvrstih zakona. Po njemu, patriotizam mora biti usađen duboko u dušu mlade žene kako bi mu ona bila kasniji temelj kod odgoja vlastite djece. Bio je to vrlo radikalan zahtjev za ženskim obrazovanjem, ali ga je Mary Rivardi u nekim elementima značajno inovirala.

¹⁰¹ Mary Jo Maynes, *Schooling in Western Europe: A Social History*. Albany: State University of New York Press, 1985. Usporedi John Locke, *Some Thoughts Concerning Education*, uredili i komentirali John W. Yolton i Jean S. Yolton. New York: Clarendon Press, 1989.

u spisu *Colloquia* tražio je da žensko obrazovanje bude usmjereno na njezin kasniji što kvalitetniji društveni život s mužem. Ključni tekstovi na ovu temu nisu uvijek dijelovi nekih pedagoških traktata, nego su neki među najboljima bili povezani s teatrom. To su tekstovi Molièreovih komedija *Les Précieuses ridicules* iz 1659. i *Les Femmes savantes* iz 1672. godine, u kojima se izruguju poluobrazovane žene zato jer nisu primile primjerenu poduku. Malo nakon ovih drama, Poullain de la Barre je 1673. objavio spis *De l'égalité des deux sexes*, u kojemu brani žene od kritika da nisu sposobne za pravi humanistički studij i postavlja za ono vrijeme vrlo naprednu tezu da bi žene, da dobiju priliku ići u muške škole, postigle mnogo bolje rezultate nego većina muškaraca.¹⁰²

Još je izravnija u ovom smislu bila knjiga *De l'éducation des filles* iz 1687. slavnoga francuskog pisca Fénelona, koji izravno zagovara da se djevojčice u školama poučava literaturi, povijesti, latinskome jeziku, glazbi i slikarstvu. I Engleskinja Mary Astell se u traktatu *A Serious Proposal to the Ladies* iz 1694. pita kako je uopće moguće biti zadovoljan u svijetu u kojem si tek neki tulipan u vrtu i kako je moguće nuditi svijetu ugodan prizor, a pritom ne služiti ni za što drugo nego za ukras?¹⁰³ U isto vrijeme nastaje i niz pedagoških spisa koji izravno zagovaraju potrebu obrazovanja žena. U tim se spisima ne zahtijeva da žene poput muškaraca izučavaju apstraktna znanja kao što su klasični jezici, retorika ili filozofija, ali se naglašava potreba studija matematičkih znanja, kao i poznavanje vještine pisanja i čitanja. Bila je to velika promjena koja se sve više iskazivala tijekom 18. stoljeća, u vrijeme kad se Marija von Born rodila i primala privatnu poduku u roditeljskom domu.

Posebno je velika promjena nastala kada su se u većim gradovima Europe, osobito u Parizu, počeli otvarati ženski internati, pa se u jednom takvom, kod Madame de Maintenon, u zavodu za djevojke osnovanom 1686, obrazovalo u jednom trenutku čak dvjesto i pedeset mladih žena iz boljih obitelji, koje su u dobi između sedam i devetnaest godina pohađale četverogodišnju školu. Te su djevojke u svakom razredu nosile različitu boju pojasa, pri čemu je plava boja bila namijenjena polaznicama četvrtog razreda.¹⁰⁴

¹⁰² Phillipe Ariès, *Centuries of Childhood: A social History of Family Life*. New York: Alfred A. Knopf, 1962.

¹⁰³ Patricia Springborg, *Mary Astell: Theorist of Freedom from Domination*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.

¹⁰⁴ Pierre-Eugène Leroy i Marcel Loyau, *Comment la sagesse vient aux filles. Propos d'éducation de Mme de Maintenon*. Paris: Bartillat, 1998.

Posve je nedvojbeno da su na ideje Marije Rivardi za vrijeme njezinoga praktičnog pedagoškog djelovanja, i to u izradi programa francuske škole za odgoj djevojaka u Philadelphiji, najizravniji utjecaj imali spisi Jeana Jacquesa Rousseaua, a posebno njegov *Emil*, koji je prvo izdanje doživio 1762.¹⁰⁵ U središtu ovog, ali i drugih Rousseauovih djela koja se bave idejom osviještenog građanstva nalazila se spoznaja o presudnom utjecaju vanjskih okolnosti i institucija na čovjeka. Prema ovom misliocu, ništa nije urođeno ljudskom biću, a najmanje plemenit i uzvišen status. Sve što čovjekov duh u životu priskrbi stječe se, po njemu, odgojem i obrazovanjem. Njegov pedagoški roman *Emil*, čim se pojavio, bio je stavljen na lomaču, a autor javno sramoćen. U toj knjizi Rousseau, što je temeljno za novi koncept škole, uvodi ideju o razvijanju emocionalnosti prije intelekta, pri čemu pedagošku pripremu mladoga bića doživljava cjelovitije od svih prethodnika. Njegov *Emil* bio je *vademekum* građanskog duha, s idejom odgoja i obrazovanja koji su orijentirani na afirmaciju prirodnog čovjeka.¹⁰⁶ Školovanje, po njemu, nije trebalo biti proces u kojem će se netko pripremati da postane svećenik, a netko inženjer, netko sudac, netko vojnik a netko zemljoradnik. Obrazovanje se bavi čovjekom kao apstraktnom generičkom pojavom, pa nije čudno da je Tomo Bassegli, muž Marije von Born, na smrtnoj postelji 1806. u Dubrovniku rekao nećaku i nasljedniku: *Budi čovjek*. Izrekao je tada osnovni postulat nove pedagogije koji je isti, kako veli Rousseau, od leda Islanda do plaža Malte.

Rousseauov koncept škole, uza sva svoja ograničenja, otvorio je poglavlje novog ljudskog stanja, pri čemu je Rousseau u rodnoj problematici ostao nazadan kao i njegovi prethodnici koji su o istim stvarima razmišljali, od Aristotela do njegova vremena. Mariji von Born ostalo je dovoljno prostora da uvede posve originalne elemente u odgoj i obrazovanje djevojaka, inzistirajući pritom bez ostatka na umjetničkom i filološkom kurikulumu, te odbacujući učenje kućanskih poslova kao najvažniji dio poduke.

Sofija je u *Emilu* kod Rousseaua bila ženski pandan naslovnom junaku. Njoj se tako u jednom katehetskom dijalogu s guvernantom kaže da je njezin primarni zadatak da najprije bude djevojka, zatim da bude žena, postane majka i konačno

¹⁰⁵ Jean Bloch, *Rousseausm and Education in Eighteenth-Century France*. [Studies on Voltaire and the Eighteenth-Century, sv. 325]. Oxford: Voltaire Foundation, 1995.

¹⁰⁶ Da je tome tako, svjedoči i činjenica da je Splitsanin Julije Bajamonti, hrvatski književnik, skladatelj, liječnik i polihistor, u Rousseauovu čast nazvao svojega sina Emilom. Nažalost, dvogodišnji je Emil preminuo 1785, pa je zbog tog tragičnog događaja Bajamonti vratio posuđena Rousseauova djela dubrovačkom prijatelju Mihu Sorkočeviću.

starica. Toj i takvoj ženi posvećuje Rousseau petu knjigu svoga djela. Za razliku od *Emila*, koji se obrazuje za apstraktna i vrlo opća znanja kako bi postao otkrivačem svijeta i izumiteljem novoga, Sofija će se, zato što je žena, morati zadovoljiti ponavljanjem njegovih znanja i baviti se njima u praktičnom životu. Ona je, po Rousseauu, slaba a on jak, ona je pasivna a on aktivan i ona mu u njihovu seksualnom životu mora ponuditi dojam da je uvijek spremna pokoriti mu se. Pritom joj se sugerira da ga ostavi u nedoumici je li mu se to ona podjarmila zbog njegove snage i uspješnosti ili zato što je tako odlučila. Žena je manje prirodna od muškarca, misli Rousseau, ona jedino može glumiti prirodno stanje ili mu biti promatrač, ona je rođena sa slabijom muskulaturom, prirodno je slabija i nije sklona apstraktnom mišljenju. Žena je, po Rousseauu, čovjek samo kad nije žena, a to ne može ne biti jer je njezino permanentno stanje biti ženom.¹⁰⁷

Slika ovakve žene u pedagoškoj praksi i teoretskim spisima razarana je sistematski čim ju je, u okviru navodno nove ideje društva, uveo Rousseau. Polemike s njime započele su malo nakon objave *Emila*, pri čemu je argumentirana ona koju je ispisala jedna žena, suvremenica Marije von Born. Ona je polemizirala s *Emilom* i Rousseauom, doduše, kad ovaj pisac više nije bio živ, ali ipak sasvim navrijeme. Bila je to Mary Wollstoncraft, majka još slavniije književnice Mary Shelley. Wollstoncraft je bila pripadnica engleskih jakobinskih krugova, učena u mnogim humanističkim disciplinama. Ona je 1792, u trenutku kad je Marija von Born putovala u Ameriku da ondje postane Mary Rivardi i kad je Francuska revolucija u Europi donosila drugu fazu rasprave o pravima čovjeka, objavila knjigu pod naslovom *A Vindication of the Rights of Woman: with Strictures on Political and Moral Subjects*.¹⁰⁸ Nakon objave te knjige nije dugo živjela, jer je umrla pet godina kasnije, upravo na porođaju. U svome djelu, koje je svakako davalo mnoge poticaje Mariji von Born u njezinu školničkom poslu u Americi, Wollstoncraft diskutira o širokoj starijoj literaturi o predmetu, ali prije svega odgovara na Rousseauova *Emila* u kojem je, kako navodi, zaboravljen ženski svijet, te je ta polovica svijeta tu posve pogrešno doživljena zato jer nije uključena u koncept slobode. Napisana je Rousseauova knjiga uskogrudno i iz pozicije muškog uma, u kojem od Adama do suvremenosti nije bilo za žene punopravnog mjesta. Mary Wollstoncraft traži ravnopravan život za ženski rod, a pritom pledira za reformu škole koja više neće odgajati ženu da bude podčinjena

¹⁰⁷ Nancy Tuana, *The Less Noble Sex: Scientific, Religious and Philosophical Conceptions of Women's Nature*. Indianapolis: Indiana University Press, 1993.

¹⁰⁸ Wendy Gunther-Canada, *Rebel Writer: Mary Wollstonecraft and Enlightenment Politics*. DeKalb: Northern Illinois University Press, 2001.

muškarcu. Ako je točno da nema istine bez razuma, kaže Wollstonecraft, onda isto treba vrijediti i za žene. Nije valjda spol nešto što bi se ticalo razuma i nije valjda da su istine različite s obzirom na spol. Engleska autorica polazila je od pretpostavki francuskih prirodnih filozofa koji su afirmirali važnost društvene uloge u formiranju čovjeka. Holbach u djelu *Systeme social* iz 1773. prvi denuncira kontradikciju prema kojoj se ženama u odnosu prema muškarcima pridaje inferiorni položaj. Je li Rousseau samo previdio ovu problematiku, ostat će otvoreno pitanje. Dok Mary Wollstonecraft piše da je ženama i u vremenu Revolucije zaniijekano da posjeduju talente, njezina će suvremenica, Bečanka s američkim boravištem, posve shvatiti poruku i u tom smislu zasnovati program svoje škole za djevojke. Žene se, tvrdi Wollstonecraft, do tada tretiralo u odgojnom procesu da iz škola ne smiju izlaziti ni učene ni kvalitetne jer one, ako žele biti ženama, moraju živjeti u poslušnosti. One su se školovale da budu ljubazne domaće životinje, njih se učilo da se pretvaraju, da glume, da budu akteri onoga što se naziva *dissimulazione onesta*, one su postajale robinje svoga tijela, a sve što su dobivale iz svijeta duha trebalo im je doći iz druge ruke. Muškarci su otkrivači svijeta, a one tek praktičari otkrivenoga. Muškarac se obrazuje da sagledava budućnost, jer je to posao muškarca, a žena se obrazuje da se brine o sadašnjosti. Ona nema pravo na vizije, ona nije filozof, ona nije utopist. Žena se priprema za maskiranje ili za vezenje, za sate razgovora s guvernantama, s majkama i tetkama, za odijevanje lutaka, kao što će kasnije oblačiti i svlačiti samu sebe. Mary Wollstonecraft postavlja samo naizgled naivno pitanje, koje je glasilo: Zbog čega se muška i ženska djeca ne bi igrala istih igara? I to pitanje donekle je čula i Marija von Born.

O istim ovim pitanjima pisao je 1784. Emanuel Kant u svom spisu *Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?* Po njemu, bila je to epoha u kojoj je čovjek počeo izlaziti iz statusa manjine, to jest nemoći da se kao čovjek slobodno koristi svojim znanjima, a ne uz pomoć nekog drugog ili nekih drugih naloga.

Marija von Born spoznala je da dolazi vrijeme kada neće biti zazorno razbijati predrasude, kada će biti moguće obrazovati i odgajati djevojke, i to ne samo zato da bi bile bolje i poslušnije svojim muževima. Time je, kao i engleska spisateljica Wollstonecraft, djelomično opovrgla najslabija mjesta Rousseauove antropologije, a to je njegova ideja po kojoj je emancipirani čovjek isključivo građanin muškog roda. U životu Marije von Born pitanje žene ulazi u obzor svih drugih generičkih i socijalnih pitanja o onima koji su do tada bili marginalizirani, ali koji su s modernom epohom počeli izlaziti iz statusa manjine, i to suprotstavljajući se okoštanim društvenim normama.

Već 1802. objavila je Mary Rivardi oglas u *Le Moniteur de la Louisiane*, i to koncem kolovoza, pred početak školske godine, najavljujući otvaranje prve godine svog seminara za mlade djevojke u Germantownu nedaleko Philadelphije.¹⁰⁹ U tom oglasu posebno ističe da će prije svega paziti na moral i zdravlje svojih učenica. Iz istog vremena postoje tragovi njezinih oglasnih javljanja u drugim američkim novinama, i to, primjerice, u *New York Evening Post* od 24. travnja 1805, gdje traži javno očitovanje svojih postojećih ili novih podupiratelja i financijera i deklarira potrebu da se objave njihova imena: *To consider you as Trustee at the Institution*. Njezina namjera je bila da javno obznani ekonomsku snagu svog internata i škole.¹¹⁰

Pomagale su još mnoge važne osobe tadašnje Amerike, već spomenuti pedagog Benjamin Rush, zatim Peter Stephen Duponceau, lingvist i filozof koji joj je pomagao u pronalaženju nove školske zgrade poznate kao Gothic Mansion, zatim ugledni građani kao što su bili J. M. McKaen i R. Smith, Antony Morris, bogati trgovac, odvjetnik i direktor banke. Imao je pedagoški pothvat Mary Rivardi brojne kreditore. Ona je uz to prijateljerala i s katoličkim nadbiskupom Baltimorea Johnom Carrollom, kojega je upoznala kad je s mužem živjela u Detroitu.¹¹¹ Ipak, veliki su je novčani zajmovi postepeno razarali, a zarade se nisu ostvarivale. Kako o školi ima malo tragova, dragocjen je jedan opis prema kojem su učenice njezinoga muža, majora Rivardija, doživljavale kao *an avuncular figure* koja ih je zabavljala svojim münchhausenovskim pričama, čovjeka koji se ponašao kao da je i on sam bio neki niži činovnik u školi svoje supruge. Mary se u jednom pismu žalila spomenutom nadbiskupu na svojega muža, jer da on čak i one stvari koje savršeno poznaje ne može i ne uspijeva artikulirati u nastavi. Njegovo veliko znanje matematike, geometrije, jezika, žalila se, posve je neupotrebljivo i često izaziva komičan efekt kod slušatelja.¹¹²

¹⁰⁹ Navedeno prema H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 101. Inače, *Le Moniteur de la Louisiane* pokrenut je 1794. Bila je to glavna novina francuske izbjegličke kolonije u posljednjim godinama 18. stoljeća i pozicionirala se kao važan izvor informacija. Usporedi i *La Nouvelle Orléans*.

¹¹⁰ O tomu vidi M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«: 5. The *New York Post*, kasnije *Evening Post*, bio je utemeljen samo koju godinu prije oglasa koji je u njemu objavila Mary Rivardi. Utemeljitelj mu je bio Alexander Hamilton i kontinuirano izlazi od 1801. To je bila jedna je od najslavnijih dnevnih novina Amerike.

¹¹¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 102-112.

¹¹² O dopisivanju Marije i nadbiskupa Carrolla vidi u H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 103 i dalje. Nadbiskup Carroll bio je stvarni dobrotvor Mary Rivardi, što i nije čudno jer je ovaj čovjek bio utemeljitelj mnogih obrazovnih zavoda, pa je, između ostalog, jedan od utemeljitelja slavnog Georgetown University. Vidi o njemu i u djelu M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion«.

Školu su pohađale dvije vrste učenica, one koje su živjele u internatu i one koje su pohodile samo dnevnu školu. U *boarding school* bilo je i do pedeset učenica. Okolnosti upravljanja školom nisu se poboljšavale, tako da je Mary u prosincu 1806. sastavila jedan posve paničan dokument, to jest “uredbu kojom se omogućava Mariji Rivardi da organizirajući igru na sreću prikupi dvadeset tisuća dolara, s ciljem da može do kraja uspostaviti svoj internat za izobrazbu mladih dama” (*An act to enable Maria Rivardi raise by way of lottary the sum of twenty thousand dollars, for the purpose of enabling her to complete the establishment of her seminary for the education of young ladies*). O njemu je tada pisala i Thomasu Jeffersonu, u onom već spomenutom pismu. Nadala se pomoći, ali ona nije dolazila. Konačno je 1807. sav Marijin dotadašnji trud bio do kraja ugrožen. Major Rivardi se ozbiljno razbolio, pa je krenuo na Karibe u potrazi za boljom klimom. Supruga mu se željela pridružiti, ali je Rivardi prije njezinoga planiranog putovanja preminuo. Ona je kao udovica ostala živjeti u Philadelphiji s troje malodobne djece.

Kasnije su sva djeca Marije von Born imala manje-više tešku i neizvjesnu sudbinu. Još dok mu je majka živjela u Americi, njezin mlađi sin bio je kadet u West Pointu, stariji je šegrtovao u trgovačkoj izveznoj radnji u New Orleansu, a kasnije se za majkom preselio u Europu, gdje je mlad umro. Osmogodišnju je kćerku majka najprije podučavala na svom seminaru, a kasnije je, u djevojačkoj dobi, ona s majkom putovala Europom i dugo bila prisiljena tajiti svoje podrijetlo. Očito je da se Mary Rivardi, zadnjih godina muževljeva života u Americi, s njim nije najbolje slagala, a možda među njima nije nikad ni bilo sklada. O tomu svjedoče pisma nadbiskupu Carrollu, koja je Mary pisala kad je ostala udovica i kada direktorica škole nije imala dovoljno sredstava za njezin rad. Obratila se tada za pomoć Johnu Antoineu Brevostu, jednom od nje deset godina mlađem Francuzu, koji je bio izbjeglica iz Francuske revolucije i koji je u Ameriku iz Rochellea stigao 1800. Ovaj Brevost, zajedno sa suprugom Antoinette, također se bavio školovanjem djevojaka, pa je u New Orleansu vodio svojevrsnu *boarding school*. Poduzetan bračni par zbližio se s Mary, pa su uskoro došli u Philadelphiju i preuzeli dio poslova u njezinoj školi: Brevost nastavu iz aritmetike, a njegova je supruga postala svojevrsna zamjenska ravnateljica i vodila brigu o logističkom funkcioniranju internata. Njihovim dolaskom još se više u Philadelphiji počelo raditi s djevojkama iz francuskih obitelji, ali novost je bila da se polako počela u javnosti, pa time i u školi među đacima i njihovim roditeljima, stvarati predodžba o gospođi Rivardi kao čvrstoj osobi i svestranoj ravnateljici. No, istovremeno su se fabulirale priče o njezinu navodno enigmatskom

karakteru. Zatim su se širili neki pogrdni tekstovi o njoj, a distribuirali su se i crteži koji su je prikazivali kao staru vješticu. U tim se zlonamjernim pričama ismijavala njezina ljubav prema glazbi, pa se čak govorkalo da je pobjegla iz Europe od Mozarta i Haydna, za koje nam je poznato da je prvoga zasigurno i poznavala pa se time ponekad i hvalila.¹¹³ Sve se to pogoršavalo zato što je Mary bila udovica, a nakon što joj je muž umro, njegova dotadašnja zaštita u nesklonome okolišu posve je iščezla.¹¹⁴ Uz ove organizacijske i ekonomske nevolje sa školom, Mary Rivardi doživljavala je u vrijeme Napoleonovih ratova posljedice gospodarskog embarga. Naime, dok su oko američkog kontinenta trajali žestoki sukobi na moru, američki Senat uspostavio je 1808. trgovinski embargo engleskim i francuskim brodovima. Ta nova politička, ali više od svega ekonomska situacija unosila je nemir u obalne gradove na Atlantiku, što je dovelo do velike nezaposlenosti, do pada cijena i smanjenja izvoza u Europu. Usto, oni koji su financirali pedagoški pothvat Mary Rivardi upali su u osobne ekonomske nevolje, dočim se platna sposobnost, pa i motiviranost roditelja njezinih učenica znatno smanjivala. Osobito su spomenuti procesi bili izraženi u južnim državama koje su od samoga početka, valjda i zbog prevalencije francuskog jezika, bile najvažniji resurs za *Rivardi's seminary*.¹¹⁵

Čini se da je već tijekom 1810. godine preuzimanje nove zgrade za Rivardijevu školu bilo vrlo izvjesno. U jednom sačuvanom pismu iz tog vremena izravno stoji kako se "Mary Rivardi nada da će vidjeti zgradu dovršenu" (*Mary Rivardi hopes to see the Mansion ready*), te da će upravo u toj zasebnoj prostranoj kući moći smjestiti svoju francusku *boarding school* za odgoj i obrazovanje djevojaka.¹¹⁶ Za čitav taj pothvat Mary Rivardi odabrala je filadelfijskog poduzetnika Godfrieda Hagu, koji se inače uspješno bavio gradnjom i koji je na raspolaganju za potrebe internata imao jednu upravo izgrađenu prikladnu kuću koja se popularno nazivala *Gothic Mansion*, u koju se škola preselila upravo 1810. Kuća danas više ne postoji, jer je četrdesetak godina nakon izgradnje bila srušena, ali je srećom sačuvan jedan njezin dosta vjeran crtež na kojem se vide njezini

¹¹³ Ove negativne navode o Mary Rivardi prva je navela M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«: 21. Vidi i H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 107-108. O vezi Mary Rivardi i obitelji Brevost vidi u tim radovima.

¹¹⁴ Nije to više bilo vrijeme kada je figura udovice bila mitologizirana, pa gotovo i beatificirana, kao što je bio slučaj na pragu ranog novovjekovlja. Dolazila su nova vremena!

¹¹⁵ Usporedi Louis Martin Sears, »Philadelphia and the Embargo of 1808.« *The Quarterly Journal of Economics* 35/2 (1921): 354-359.

¹¹⁶ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 109.

ponešto nespretni, gotovo amaterski, arhitektonski obrisi.¹¹⁷ S preseljenjem u *Gothic Mansion* počeli su još veći problemi za gospođu Rivardi, premda bi se po optimizmu u pismu nadbiskupu Carrollu moglo zaključivati drugačije. Mary Rivardi govori tada nadbiskupu kako se upravo seli u kuću koju je sagradio njezin prijatelj, a spominje i posve novu financijsku podršku stanovitog Thomasa Bradforda, filantropa koji je također označen kao prijatelj Mary Rivardi.¹¹⁸ Ipak, ono na što se Mary u tadašnjim pismima žalila bio je prije svega loš moral roditelja koji bi na školovanje poslali u Philadelphiju svoje kćeri, ali onda ne bi redovito, a nekad ni uopće slali novac za školarinu. O svemu tomu opsežno, na osnovu dokumenata, izvještava Helmut W. Flügel ovo: Mary Rivardi u vezi sa svojom školom sve češće u to vrijeme spominje “mučenja, opasne posljedice i loše stanje” (*mortifications, dangerous consequences and bad situation*), pri čemu se očito radilo o sukobu s vjerovnicima, zbog čega ona u sačuvanim i jedva čitljivim, vrlo nervoznim pismima govori: “Osjećam se ne samo neugodno, nego zaista jadno i čini mi se da sam izgubljena” (*I feel not only uncomfortable but truly wretched and I appear to myself lost*). Ili kaže: “Sutra je strašan dan. Sutra očekujem novi drzak napad...” (*Tomorrow is a terrible day. I expect tomorrow one new impertinent attack...*). Pita se: “Što da radim ako se dogovdi najgore?”¹¹⁹ Poteškoće su ovladale životom Marije von Born, pa se njezin povratak u Europu sve više približavao.

O djelovanju *Madam Rivardi's seminary* u novoj gotičkoj kući između 1811. i 1815. ima nešto vijesti u posve različitim izvorima. Postoji tako jedan detaljniji opis same kuće, koja da je 60 stopa duga, a 26 široka. Imala je četiri kata s potkrovljem, zatim vrlo razvedenu balustradu iznad koje je bio centralni prozor. Uopće, zgrada je imala neobično ukrašenu fasadu, svojevrsan stilski *horror vacui*. Njezino je stilsko obilježje stanoviti egiptomanski dojam koji kuća ostavlja, što i nije čudno jer joj je autor bio jedan domaći arhitekt amater, John Dorsey, čovjek koji je u vrijeme gradnje bio i senator. Prvi u znanosti fiksiran opis donosi Mary Johnson u svojoj studiji iz 1980. Taj opis ovako rezimira Helmut W. Flügel:

¹¹⁷ O arhitekturi i povijesti kuće u kojoj se odvijala nastava škole koju je vodila Mary Rivardi govori se u knjizi *The port folio*, sv. 5: 126. Tu se kao prva stanovnica spominje Mary Rivardi, a poslije nje poduzetnik Godfrey Haga, koji je Mary Rivardi pomagao oko investicije. U spomenutoj publikaciji otisnuta je i gravira Roberta Millsa s prikazom te kuće koja je srušena pedesetih godina 19. stoljeća.

¹¹⁸ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 110.

¹¹⁹ *What I have to do should the worst happen?* H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 112 i dalje.

“*Gothic masion* imala je trideset prostorija za seminaristice i personal, bilo je u njoj više glazbenih kabineta s različitim instrumentima, prostorija za balove i koncerte.¹²⁰ Živjelo je u zgradi i do 40 seminaristica, a onda je nastavu pohađalo još dvadesetak eksternih đaka koji su stanovali s obiteljima u gradu. Za jednu godinu školovanje je stajalo 575 dolara, a na to su još dolazili troškovi za fakultativne kurseve iz glazbe, crtanja i plesa, što je iznosilo još 360 dolara. To je značilo da bi gospođa Rivardi dobila i do 40.000 dolara godišnje, što je za ono doba bila značajna suma, posebno ako se zna da je za godišnji život prosječne četveročlane obitelji trebalo oko 300 dolara. Ipak, bili su značajni i troškovi za održavanje i funkcioniranje takve škole: visoke su bile plaće učiteljima, kojih je bilo nešto manje od deset, a onda i plaće onima koji su radili na vođenju domaćinstva, a uz to, bile su visoke kamate na kredite, značajni troškovi održavanja zgrade, grijanja, prehrane...”¹²¹

Posebnu je nevolju izazvalo kod klijenata Mimina seminara izbijanje britansko-američkog rata 1812. Iz tog su vremena sačuvana pisma roditeljima učenice Irénée du Pont, čiji je bogat i moćan otac pokušavao djelovati na utjecajne osobe tog vremena, pa u vezi s budućnošću škole piše diplomatima, između ostalih onima iz Danske i Austrije. To dolazi inicijativom same Marije von Born, kod koje se sve više javlja misao o Europi i o onima koje je ostavila u Austriji i u Danskoj.¹²² *Rivardi's seminary* ulazio je u bankrot i to više ništa nije moglo spriječiti, pa Maria von Born počinje osmišljavati okolnosti svoga povratka u Europu. Je li o tomu pisala majci, je li kontaktirala nekog drugoga u Austriji, nije nam poznato. Poznato je samo to da je Marija von Born postajala sve usamljenija i da se nalazila u bezizlaznoj poziciji kada je započeo legalni proces stečaja. Zbog legalnosti tog procesa morala je po zakonu provesti nekoliko tjedana u dužničkom zatvoru. Naime, prema zakonu iz 1792, one osobe koje su bile toliko siromašne da nisu imale sredstava za izdržavanje, morale su jedan simbolični period provesti u dužničkom pritvoru.¹²³ Tada je bila veoma zabrinuta za zdravlje svoje petnaestogodišnje kćeri, pri čemu se iz pisma biskupu vidi da

¹²⁰ O egiptomaniji kao važnom stilskom poticaju na ovoj kući vidi Robert G. Carrot, *The Egyptian Revival: Its Sources, Monuments and Meaning, 1808-1858*. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press, 1978.

¹²¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 113-114.

¹²² Usporedi M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion«.

¹²³ Marija von Born iz dužničkog zatvora piše nadbiskupu Carrollu i kaže mu *Dies geschied, wenn man sich für insolvent erklärt*. U pismu spominje i kćerkinu bolest i njezine *starker Ärger*. Vidi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 103-110.

su kod ove djevojčice bile posrijedi psihičke smetnje koje je ona tada imala, sa simptomima promjenjivih raspoloženja, slabljenja tjelesnih funkcija i čestih napada bijesa. Čini se da je njezina kći Maria dobila nervni slom upravo u vrijeme kad je gđa Rivardi bila u dužničkom zatvoru i čini se da je tada djevojka bila *interned at the Pennsylvania Hospital*, gdje ju je Mary tjednima posjećivala.¹²⁴ Seminar je radio još neko vrijeme, ali nije radila ona. Tek je, čini se, dala nekoliko glazbenih lekcija, a onda je u srpnju 1815. predala drugima vođenje svog seminara i s petnaestogodišnjom kćerkom krenula na put jedrenjakom u Europu. Za sobom je ostavila dva sina: mlađi Lewis Rivardi bio je kadet u West Pointu i tamo je počeo učiti 1814, a drugi sin, Ulrick, kako je rečeno, trgovački pomoćnik u New Orleansu, tada je trebao putovati s majkom i sestrom, ali nisu imali novaca za njegov put pa je ostao u Americi.¹²⁵ Bio je to kraj jednog dijela života Marije von Born, pred kojom su bili povratak u Beč, egzistencijalna borba i smrt u Nici 1830.

U svom posljednjem američkom pismu Mary Rivardi još jednom piše nadbiskupu Carrollu i to o vjeri, o onome o čemu javno nije govorila ranije. Sada je izravna i želi ovom katoličkom svećeniku iskazati svoju istinsku vjeroispovijest, naglasiti molitve i činjenicu da nikada kroz mnoge godine svoga zemaljskog života nije zaboravila na svemogućega Boga.¹²⁶ Čini se da je to bio iskaz posve primjeren opraštanju s Amerikom, tekst namijenjen posljednjim ušima iz Novoga svijeta koje su joj čule glas.

Koji mjesec nakon povratka u Europu, nakon kraćeg života u Hamburgu, gdje je stigao njezin brod, i nedugo nakon boravka u Beču a prije talijanskih lutanja, započet će se ona ponovno dopisivati s prijateljem iz mladosti, jednom od njezinih prvih ljubavi, Dancem njemačkog podrijetla, Friedrichom Münterom. I njemu, koji je između ostalog bio protestantski pastor, iskazuje Marija von Born svoju religioznost, pa mu doslovno kaže:

Ich habe vortreffliche katolische Priester und Männer gekannt und werde gewiss stets die ächten Grundsätze meiner Religion ehren aber ich bin erst

¹²⁴ O ovim događajima zna se jedino iz Marijinih pisama nadbiskupu Carrollu koja navodi M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion.«: 34-35, a sve rezimira H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 115-116.

¹²⁵ U vrijeme odlaska najbliži su joj bili supružnici Brevost, koji su je naslijedili u sličnim pedagoškim poslovima. Kasnije je Antoinette Brevost radila kao učiteljica i voditeljica ženske škole u Pittsburgu. Vidi: Mary Johnson, »Antoinette Brevost: A Schoolmistress in Early Pittsburgh.« *Winterthur Portfolio* 15 (1980): 151-168. O obitelji Brevost vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 107, 114.

¹²⁶ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 110.

*Christin - und dann nur eine Katholikin wenn ich in meinen Mitbrüdern jene Nachsicht und Menschenliebe und Achtung finde, die ihnen das Evangelium und das Beispiel ihres ersten Lehrers erzeugen sollen.*¹²⁷

U Beču je Marija von Born, kako kaže ovaj izvor, učinila sve da bude nevidljiva, i to upravo stoga što je u Ameriku otišla praznih ruku. Isto tako, ona se praznih ruku vraćala iz Amerike u Europu 1815. Ponovno je bila unsichtbar, ponovno nije imala osiguranu egzistenciju i ovaj put je počinjala bez ikakve stečene sigurnosti. U Europi ju je čekala njezina zbirka školjaka, koju joj je čuvala i sačuvala grofica Dietrichstein, a pred njom je bila i jedna ozbiljna, ali svakako hipotetična prilika da sudskim putem zatraži svoj trostruki miraz kao dio ostavštine svoga pokojnoga muža Toma Basseglija. Na to je polagala pravo ugovorom koji je njezin otac Ignaz von Born sklopio s dubrovačkim ženikom.

U trenutku dok je jedrila preko Atlantskog oceana brodom koji se u ono doba nazivao *public vessel* jer je bio javno i najjeftinije prometalo, njezin prvi muž Tomo Bassegli već je devet godina bio mrtav. Ipak, stupivši na taj brod, Amerikanka Mary Rivardi postala je grofica Marija Bassegli, rođena von Born, kćerka bečkog masona i znanstvenika Ignaza Borna, udovica dubrovačkog plemića Toma Basseglija. Sve to imalo je značiti da su njezina bračna epizoda s Rivardijem i njezin život u Americi, posebno njezino troje djece, trebali biti skriveni i zatajeni. Utoliko je morao njezin novi-stari identitet biti rekonstruiran, pa je Mimina petnaestogodišnja krhka kćerka Marija morala u javnosti biti predstavljena kao jedna od njezinih američkih učenica koju je grofica povela sa sobom u Europu da jedna drugoj budu na pomoć.

Glavna misao Marije von Born, dok je njezin brod uplovljavao u Hamburg, bila je parnica koju će pokrenuti protiv nasljednika pokojnoga muža, parnica u kojoj će Marija Bassegli pokušati dobiti značajnu sumu na ime svojega miraza, koji je nakon njezina bijega ostao u rukama legalnog Mimina supruga Toma Basseglija, a sada je postao dio već podijeljene ostavštine koja je pripala jedinom Tomovu nasljedniku, nećaku Palu.¹²⁸ Da bi taj pravni proces mogla započeti i oštetni zahtjev uspostaviti, morala je Marija na svim razinama nijekati svoj brak s Ulrichom Rivardijem i sve što bi se s njim moglo povezati.

¹²⁷ Radi se o pismu od 4. lipnja 1816, danas u Münterovu arhivu u Kopenhagenu. Vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 116.

¹²⁸ Palo Bassegli Gučetić navodno je, prema domaćoj predaji, stajao 1806. uz samrtnu postelju svoga ujaka koji mu je izgovorio u ono vrijeme više nego često upotrebljavanu frazu: *Budi čovjek*. Usporedi: Ž. Muljačić, *Tomo Basilević-Baselji, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*.

U obiteljskom arhivu Bassegli Gučetić, danas u Državnom arhivu u Dubrovniku, nalazi se dio tih sudskih i nagodbenih spisa iz parnice koju je Marija von Born pred sudom u Trstu kroz nekoliko godina, a odmah po dolasku u Europu, vodila protiv nasljednika Toma Basseglja. U tim je mučnim raspravama među strankama posredovao Tomov rođak Antun Sorkočević u kojega je udovica imala stanovito povjerenje, pa je na kraju i došlo do nagodbe. U početku je Marija von Born, na osnovu predbračnog ugovora koji je sa ženikom potpisao njezin otac Ignaz von Born, tražila trostruki miraz kao odštetu za zanemarivanje kojem je navodno bila izložena zbog loših postupaka njezina muža, a posebno u svjetlu njegovih tajnih sastanaka s ugarskim pobunjenicima, što ju je, kako je izjavila, izravno natjeralo na bijeg 1792. godine.¹²⁹ U izvanparničnom postupku stranke su se u vezi s Miminim zahtjevom nagodile. Tuženi Tomov nećak i nasljednik Palo Bassegli Gučetić pristao je da se udovici isplati 6.000 forinti u dobroj valuti, zatim da joj se vrate osobne stvari koje su ostale kod Toma u Dubrovniku, što se najviše odnosilo na očeva, sestrina i njezina pisma, zatim neke knjige i portreti. Zbog kasnijeg uništenja čitave ostavštine Marije von Born lišeni smo važne građe pomoću koje bismo rekonstruirali njezin i Tomov zajednički život, osobito za vrijeme njihova boravka u Dubrovniku i Napulju, kao i poglede Mimina oca na njihov brak. Dogodilo se u vezi s cjelokupnom pisanom ostavštinom Marije von Born nešto posve neobično. Glavni dokumentarni izvor za zadnjih petnaest godina njezinoga života uglavnom nisu tuđi izvori, nego je to njezinih osamnaest pisama koja je nesistematično pisala vrlo urednom Friedrichu Münsteru, i to u razdoblju od 1815. do 1819. Posljednje pismo svome prijatelju i nekadašnjem zaljubljeniku napisala je Mimi 1830, iste godine kad su i ona i Münster preminuli, u razmaku od nekoliko mjeseci. Taj epistolarni izvor, koji je pohranjen u Kopenhagenu u bogatoj Münsterovoj ostavštini, uza sve svoje manjkavosti ima veliku vrijednost zbog toga što u tim tekstovima progovara sama protagonistica, i to na ispovjedan način, pripovijedajući prijatelju kojega nije vidjela niti se s njim dopisivala gotovo četvrt stoljeća, govoreći o svojoj prošlosti i iznoseći neke od planova za budućnost. Nama, koji zbog višestrukih izvora i njihovih različitih rašomonskih vizura poznamo i neke pomno skrivane okolnosti Mimina američkog života, u ovim je pismima moguće uočiti sloj u kojem ona svjesno okultira dijelove svoga života, posebno godine koje je proživjela s majorom Rivardijem, kao i one kasnije, koje je poživjela vodeći svoj *Rivardi's seminary* u Philadelphiji.¹³⁰

¹²⁹ Usporedi Vaso Bogdanov, *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*. Zagreb: NIP, 1960.

¹³⁰ O tom razdoblju najiscrpniji je izvor u djelu M. Johnson, »Madam Rivardi's seminary in the Gothic Mansion«.

Uplovivši u Hamburg u rujnu 1815. i prepoznavši njegovu ekonomsku uzavrelost, probudio se u Mimi von Born poduzetnički nerv, pa je već u drugom pismu prijatelju Friedrichu Münteru, kad je konačno koncem te godine s njim stupila u kontakt, u veljači 1816. pisala kako je, čim se iskrkala s broda, odlučila neko vrijeme ostati u Hamburgu, gdje je imala čvrstih planova *in Betracht einiger Merkantilischer Geschäfte*.¹³¹ Po svemu sudeći, tada je Marija von Born razmišljala o nekom posve konkretnom trgovačkom, valjda uvoznom poslu, posebno u svjetlu činjenice da je njezin, tada već punoljetan sin Ulrich radio u veletrgovačkoj izvoznoj tvrtki u New Orleansu. U Hamburgu su Mimi i njezina zatajena kćerka Marija ostale sve do studenog, kada su konačno putnom kočijom krenule u Beč, gdje je živjela njezina sedamdesetogodišnja, tada već vrlo dementna majka.¹³² Dolazak u Beč svakako je za Mariju von Born morao biti šokantan, kako zbog promjena koje su se ondje dogodile, a tako i zbog nemogućnosti da nakon toliko vremena pronađe svoje mjesto u austrijskom društvu, osobito u intelektualnim krugovima kojima je prije odlaska pripadala. Ona je napustila Beč rokokoja i njegove pjesnike, a vratila se usred romantizma i bidermajera; otišla je u vrijeme Mozarta, a vratila se u doba Schuberta.

Došavši u Beč, Marija von Born svakako nije bila svjesna da je već godinama, i to opetovano, ustvari odmah nakon njezina nestanka 1792, njezin prijatelj Friedrich Münter posredstvom raznih poznanika pokušavao doznati nešto o okolnostima njezina života. O toj potrazi doznaje se iz jednog pisma Gottlieba von Leona napisanog u srpnju 1817. To je pismo datirano u vrijeme kad je Friedrich Münter već bio stupio u kontakt s Mimi i kad se s njom počeo izravno i bez posrednika dopisivati.¹³³ U spomenutom pismu pjesnik Gottlieb von Leon, od kojega je godinama potraživao moguće informacije o Mimi, javlja Münteru u Kopenhagen kako je nakon duge potrage konačno u prilici donijeti prijatelju vijesti o grofici Bassegli. Javlja mu, doduše s više nego jednogodišnjim zakašnjenjem, kako je doznao da je ona u Beču i da se sprema zatražiti svoj dio ostavine pokojnoga muža, grofa Bassegljija. Leon je u citiranome pismu doznao i da je Marijina sestra Josepha u međuvremenu umrla, te da joj je stara majka još uvijek živa, a da je grofica, upravo u trenutku dok ovo piše, negdje u Italiji. Bile su te informacije Friedrichu Münteru u tom trenutku posve *neupotrebljive*,

¹³¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 139.

¹³² O Beču tog vremena vidi David King, *Vienna 1814. How the Conquerors of Napoleon Made Love, War and Peace at the Congress of Vienna*. New York: Harmony Books, 2008.

¹³³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 129-130.

jer je on u to vrijeme čak znao i adresu na kojoj je Mimi živjela u Trstu, pa i slutio da je, premda se bavila podučavanjem djece nekog tršćanskog bankara, ušla s tim čovjekom u stanovitu intimnu vezu.¹³⁴

Dok je pjesnik Leon kasnio s informacijama o povratku Mimi von Born u Beč, to se nije dogodilo drugom tadašnjem bečkom Münsterovu prijatelju, učenome orijentalistu Josephu Hammeru-Purgstallu, kojega je Danac također opetovano molio da za njega pokuša doznati nešto o sudbini odbjegle grofice.¹³⁵ Iz sačuvanih pisama tog čovjeka, kao i iz njegova dnevnika, poznat je do najsitnijeg detalja način na koji je Marija von Born ponovno stupila u pismenu vezu s Friedrichom Münsterom. U tom kontaktu starih poznanika, nedugo nakon Mimina dolaska u Beč, posredovao je upravo Hammer, s kojim se Friedrich Münster dopisivao već neko vrijeme i koji je uspio doznati da se grofica koji tjedan ranije vratila iz Amerike. U stan njezine majke na bečkom Bauernmarktu Hammer joj je osobno odnio jedno starije Münsterovo pismo, iz kojega se moglo vidjeti da se ovaj trajno zanimao za njezinu sudbinu. Marija von Born, očito raznježena tim događajem, koji dan kasnije Hammeru donosi pismo za Münsteru, koje je ovaj ubrzo dodao svome i odaslao u Kopenhagen.¹³⁶

Prvo povratničko pismo Marije von Born datirano je 3. prosinca 1815. i ono je najstarija sačuvana epistola u seriji koja je nastala nakon njezinoga dolaska iz Amerike. U opsežnom pismu koje je prepuno bojažljivih fraza i nekog opreza da se ne kaže previše ili ono što ne bi smjelo biti poznato, Marija izravno govori o svojoj budućnosti ovako: *Mein Schicksal ist aber noch sehr unbestimmt, ich muss nun einmal verschiedene Ereignisse hier abwarten* (“Moja je sudbina još uvijek vrlo neodređena, pa moram zasad ovdje čekati razvoj događaja”). Ova aluzija na skorbu parnicu oko muževljeve ostavine jedino je mjesto u ovom pismu koje se odnosi na okolnosti braka s Bassegljem, kojega ovdje izrijekom nije spominjala, a naravno, ništa nije spominjala ni o svojim američkim iskustvima; tek se sjetila stare majke koja joj navodno nikako ne bi dopustila povratak u Ameriku. Svjesna da je prvo pismo bilo tek njezina emocionalna vježba, Marija

¹³⁴ O Gottliebu von Leonu i o skupljanju informacija o Mimi von Born nakon njezina povratka iz Amerike vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 129-130.

¹³⁵ Mohamed Elgohary Baher, *Joseph Freiherr von Hammer-Purgstall (1774-1856). Ein Dichter und Vermittler orientalischer Literatur*. [Stuttgarter Arbeiten zur Germanistik, sv. 69]. Stuttgart: Akademischer Verlag Heinz, 1979. Vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 131-132.

¹³⁶ Münsterova pisma intelektualcima njegova doba objavljena su u tri sveska u Kopenhagenu i Leipzigu 1944. pod naslovom *Aus dem Briefwechsel Friederich Münters. Europäische Beziehungen eines dänischen Gelehrte, 1780-1830*.

na samom kraju doslovno kaže: “Moje prvo pismo pročitajte s oprezom, jer će on biti dokazom vašeg suosjećanja.”¹³⁷ Bojažljivost iz prvog pisma postepeno će nestajati, pa će Marija već u sljedećim epistolama, kao u onoj od 4. lipnja 1816, biti izravnija. Ići će čak dotle da će Münтеру predložiti da u Kopenhagenu, ondje gdje su mu živjeli žena i djeca, otvori jednu školu za djevojčice po uzoru na američki model koji je iskušavala u *Rivardi's seminary*. Na taj prijedlog Friedrich Münเทอร์ neće odgovoriti ništa. On taj Mimin prijedlog nije ni komentirao, a možemo pretpostaviti i zašto. Iz pisma koje je napisano odmah nakon prvog njegovog odgovora jasno je da su Friedrich Münเทอร์ i grofica Bassegli, kako se ona sada potpisivala, stupili u izravnu vezu i da joj je on odgovorio izravno na njezinu bečku poštansku adresu. Prvo Münтерovo pismo, nažalost, kao ni ostala pisma koja je Marija von Born primala, nije sačuvano, ali je svojim sadržajem svakako potaklo Marijin vrlo dug odgovor, na čak osam gustih stranica. Biranim riječima ona koketno i mudro hvali Münтерove znanstvene uspjehe, pri čemu se razaznaje da tim načinom nastoji pridobiti njegovu naklonost. U tom drugom pismu Marija von Born nastoji izbjeći svaki spomen svoje američke epizode. Ona izravno odgađa razgovor o tomu pa kaže: “Zanima vas i želite od mene čuti kako i što mi se sve dogodilo od našeg rastanka? Ali ja u ovom trenutku nisam u stanju napisati vam takav iskaz.”¹³⁸ I dok izbjegava govoriti o američkim iskustvima, pripovijeda Münтеру o svom dolasku u Hamburg i o planu da ondje zasnuje neki trgovački posao. Kao da tim spomenom aludira na blizinu Danske i Hamburga, kao i na činjenicu da je obližnja Altona ustvari bila na teritoriju danskog kraljevstva. Marija kriptično piše Münтеру kad govori o potrebi zaključivanja nekog pravnog posla, to jest *Beschlussung ihrer Geschäfte*, što se imalo odnositi na sudski proces o Basseglijevoj ostavštini, pri čemu je taj postupak mogao njoj donijeti u današnjoj valuti vrijednosti nekih petnaest milijuna kuna. U pismu ona preminuloga muža Toma Basseglija naziva *Graf B*, a spominje *mein Heiratsgut* kao cilj koji pred sudom želi ostvariti.¹³⁹

¹³⁷ *Lesen Sie daher meinen ersten Brief mit Nachsicht es wird mir eine neue probe Ihrer Theilnahme seyn. Vidi: H. W. Flügel, Maria von Born (1766-1830): 135.*

¹³⁸ *Sie sind neugierig, von mir selbst zu hören, wie und was mit alles begegnet ist, seit unserer Trennung? Aber unfähig bin ich noch in diesem Augenblick, Ihnen eine solche Mitteilung zu machen? Vidi: H. W. Flügel, Maria von Born (1766-1830): 138 i dalje.*

¹³⁹ Vidi zbornik radova o Trstu u vrijeme austrijske uprave, *Trieste, Austria, Italia tra Settecento e Novecento: studi in onore di Elio Aphi*, ur. Marina Cattaruzza. [Civiltà del Risorgimento, sv. 56]. Udine: Del Bianco, 1996. O ovoj parnici vođenoj u Trstu prvu je građu, na osnovu arhiva Obitelji Bassegli Gučetić, donio Žarko Mujačić (1958), dok Helmut W. Flügel donosi obavijesti na osnovu Miminih pisama Münтеру nakon povratka u Europu.

U Beču, kako je izvijestila danskog prijatelja, Mimi se nije osjećala ugodno. Napeti odnos s majkom činio je atmosferu u kući nepodnošljivom, pri čemu je starica bila zainteresirana jedino za svoje brojne kućne psiće. U takvom opisu, koji nije morao biti posve realan, Mimi je tražila opravdanje za svoje skoro napuštanje Beča i nomadski život po talijanskim gradovima i južnoj Francuskoj, gdje će se pokušavati baviti odgojem i obrazovanjem djevojaka u kućama bogatih građana. U svim tim prilikama kad je, na primjer u Livornu, pokušala pokrenuti posao s nekom privatnom školom, ona je izravno molila Müntera za potporu i da, ukoliko mu je moguće, preporuči njezin plan kod bogatih znanaca. S njim se dopisuje i o mogućnosti da mu posreduje u nabavi nekih dubrovačkih numizmatičkih rariteta.¹⁴⁰ Inače, Marija von Born svoje američko prezime Rivardi, posebno u prvim godinama svoga povratka u Europu, nije nikad ni napisala ni upotrijebila. Bila je ona grofica Bassegli, a prezime Rivardi je izbjegavala kako slučajno ne bi ugrozila sugestiju o neprekinutosti svoga braka s pokojnim Tomom Bassegljem.

Kad je u Beču Friedrich Münterov prijatelj Hammer, slavni orijentalist čija se djela i danas proučavaju, vidio Mariju von Born u društvu sa zatajenom kćerkom, on je o tomu odmah izvijestio svoga danskog korespondenta, ne shvaćajući je li joj petnaestogodišnja djevojka kći ili ne. Kad ju je neizravno Münter o tomu pitao, Mimi mu je dala lažno, ali dobro argumentirano objašnjenje:

*Ich habe ein amerikanisches Mädchen mitgebracht, das ganz die Phlegtochter meines Herzens ist - ihr Geschwätz, ihre Bemerkungen sind wirklich meine einzige Unterhaltung hie und sie ist noch scheu, aber sie hat so viele originellen Witz und so viel Natur, dass ich fast mich vor dem Augenblick fürchte ihm amerikanische Simplizität verleihen könnte.*¹⁴¹

I sada, kad je prijatelju izrekla laž o svom navodnom posvojećetu, o putnoj družici, dodaje kako je djevojčica, odlazeći iz Amerike, napustila svoju braću, što je čini trajno nesretnom. O svojoj kćerki koju je zatajila izvještava Mimi opširno Müntera još na jednom mjestu u istome pismu, kad mu na vrlo duhovit način pripovijeda kako je petnaestogodišnjakinju vodila u Beču na balet u veliki operni teatar i kako joj je djevojčica rekla:

Ja, das ist wahrlich recht hübsch - ich muss es gestehen, so schön tanzt und springt man nicht in Amerika - das ist das einzige was ich finde, dass man hier

¹⁴⁰ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 161.

¹⁴¹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 153.

*besser als bey uns thut; aber es ist doch nicht Mühe werth, so eine lange Reise zu machen, um in einem Ort zu kommen, wo man nur besser tanzt als in Amerika, aber weder besser spricht noch handelt... Na to Mimi, tajeći i dalje identitet svoje kćeri, zaključuje: Unterdessen hat das gute Mädchen nach ihrer bisherigen Erfahrung nicht ganz unrecht zu finden, dass die Wiener nur im Tanzen der Vorzug behaupten könnten - und dass die Amerikaner edel und topfer, trotz jeden Europäer, handeln und fühlen können.*¹⁴²

Mimina kći u Beču je svima prikazivana kao njezina nekadašnja učenica, pa tako i Münsteru, koji je u pismima očito bio ljubopitljiv, posebno kad se radilo o američkim oklonostima Mimina života. U pismu od 4. lipnja 1816. Mimi se već znatno opustila u ovoj temi, pa je Münsteru spominjala članove tamošnjeg filozofskog društva, a među njima i slavnog pedagoga Dr. Rusha, za kojega kaže da ga je upoznala u Philadelphiji te da je u svom seminaru na neki način reinterpreterala njegove pedagoške spise i u njima predloženu metodu.¹⁴³

U svojim pisanim iskazima o Americi, Mimi Friedrichu Münsteru nikad nije spominjala svoj brak s majorom Rivardijem, nego je isključivo govorila o poznanstvima s uglednim ljudima, pa je na jednome mjestu posve doslovna, posebno kad se odlučila spominjati američke predsjednike:

*Ich habe verschiedene sehr merkwürdige Personen dort kennen gelernt - General Washington, die beiden letzten Präsidenten Jefferson und Madison, den General Moreau und seine Gattin, die französischen Gelerthen Michaud und Volney und mehrere andere... Wie ist doch Wien zurückgeblieben, weil das junge Amerika schnell heran wächst?*¹⁴⁴

U jednom pismu, što je već spomenuto, moli Münster svoju dugogodišnju prijateljicu da mu pomogne svojim dubrovačkim kontaktima kako bi došao do nekog grčkog novca koji mu je trebao za numizmatičku zbirku. Na izravni upit, koji je svakako bio potaknut pretpostavkom da antikviteta ima u obitelji Bassegli, Mimi opširno odgovora u pismu od 25. listopada 1817, upućujući prijatelja da je za tu stvar bolje kontaktirati neke ljude u Splitu nego u Dubrovniku, gdje takvih antikviteta ima mnogo manje i nedostupniji su. U tom smislu poručuje:

¹⁴² H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 154.

¹⁴³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 147.

¹⁴⁴ U pismu broj 326 od 18. veljače 1816. Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 156.

*Bis itzt habe ich erfahren, dass es in Spalato, noch leichter seyn könnte, griechische Münzen zu finden, als in Ragusa; wenigstens gibt es weniger Sammlungen und verschiedene Liebhaber der Wissenschaften da.*¹⁴⁵

U ovom je predmetu Mimi za danskog prijatelja pribavila i neke povjerljive informacije u vezi s kupnjom antikvitetnih predmeta u austrijskoj Dalmaciji, pa mu je na kraju spomenutog, ne u svemu jasnog pisma od 4. kolovoza 1817, poručila da ga, čim ga pročita, zbog sigurnosti baci u vatru.

Nakon povratka iz Amerike i kraćeg boravka u Hamburgu, Marija von Born neko je vrijeme živjela s majkom u njezinu bečkom stanu. Tu je obnovila neka od svojih starih poznanstava. Nije s majkom dugo ostala, tek jednu zimu, a kad je napustila majčin stan, započela je svoja višegodišnja lutanja talijanskim, pretežno sjevernim i ligurskim gradovima, te južnom Francuskom, a sve u potrazi za poslovima na polju odgoja i obrazovanja mladih. Do 1830, kada je umrla u Nici, Marija von Born, što se vidi iz sačuvanih pisama Friedrichu Münтеру, boravila je dulje vrijeme u Trstu i Veneciji, zatim je živjela u dva toskanska grada, u primorskoj Livornu i Pisi. Kroz to vrijeme čini se da Marija von Born, tada pedesetogodišnjakinja, nije ulazila u neke nove ljubavne veze, osim možda u slučaju jednog tršćanskog bankara, stanovitog Johanna Jakoba Braiga. *A propos* te pretpostavke, nema u sačuvanim pismima izravnih naznaka koje bi potvrdile njezinu stvarnu emocionalnu vezu. Ipak, ton kojim je Friedrichu Münтеру spominjala tog čovjeka, pa navodni posao beneficirane guvernante u njegovoj kući, vode zaključku da je kroz neko vrijeme Marija von Born bila u vezi s tim čovjekom, a nije poznato koliko je ta veza trajala i kakva joj je bila priroda. Vezano uz Mimin život u kući tršćanskog bankara Braiga treba primijetiti da su njegovo ime i adresa bili i adresa Marije von Born i da je ona tu adresu javila Friedrichu Münтеру već u pismu od sječnja 1817. Devet mjeseci kasnije, u jesen iste godine, 25. rujna, Mimi vrlo detaljno, ali i kriptično, kao da joj se u toj kući u Trstu nešto neugodno dogodilo, pripovijeda Friedrichu Münтеру da je u domu tog čovjeka preuzela honneurs de la maison i da djecu tog udovca podučava engleski, francuski i glazbu; da je on udovac, s troje djece, od kojih najstarija kći od petnaest godina vodi domaćinstvo.¹⁴⁶ Mimi priznaje da joj je bankar davao neke obećane avanse za njezin posao, što je i logično, jer sudski proces u Trstu nije tada bio riješen, a zadugo neće ni biti. Ti predujmovi

¹⁴⁵ O otkupu antikviteta u Dubrovniku i Splitu usporedi Josip Bersa, *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*. Zagreb: Matica hrvatska, 1941. Također H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 161. Kao mogući posrednik u tim dopisivanjima o numizmatici spominje se Basseglijev rođak Antun Sorgo.

¹⁴⁶ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 163-166.

koje je dobivala bit će, kako je ona pisala Münтеру, vjerovniku vraćeni čim dođe do pozitivnog rješenja njezinoga dubrovačkog slučaja (Fall Ragusa). S Mimi je u tršćanskoj bankarskoj kući živjela i njezina zagonetna pratiteljica, ustvari prikrivena kćerka, za koju u pismu iz rujna 1817. kaže da je postala njezin vademekum, a naziva je Amerikankom. O čovjeku za kojega radi, Mimi na neobičan način izriče niz epiteta, ali naglašava da kod njega naročito cijeni to što je ona za njega *Madame Comtesse*, kako je tom prilikom nezgrapno zapisala svoju titulu. Mimi je u tom pismu o svom tršćanskom poslodavcu iznijela i niz ozbiljnih primjedbi, jer da je on prestrog prema vlastitoj djeci, pri čemu se ne bi reklo da je takav bio i prema njoj. Kao da u pismu namjerno za Münterove uši stvara osjećaj teškoća u kojima se našla kao guvernanta. Ima se dojam da, premda tako ne misli, ona opsesivno spominje negativne izraze kao što su *terreur panique* ili *imposante pressure*, da bi na kraju kazala svom dalekom prijatelju da je sve to jedna njezina tajna koja joj, a tako završava ovo pismo, može izazvati neugodnost, *manchen unangenehmen Augenblick verursacht*. O kojim se diskrecijama tu radilo, o kakvim neugodama, o kakvim avansima, o kakvoj panici i teroru teško je danas zaključivati na osnovu oskudnih i okultiranih izvora, ali bi se moglo pretpostaviti da se i ovdje radilo o nečemu što je Mimi htjela skriti pred Münterom, a što je opet, da bi se rasteretila od neke tajne, htjela iskazati. Inače, riječ *avance* koja se ovdje spominje posve je računovodstveni termin i odnosi se na predujam koji joj je bankar Braig ponudio a ona primila, ali taj je isti termin Mimi upotrebljavala u vezi ljubavnih *avances*, recimo Blumauera u Beču, onog nesretnoga pjesnika i očeva prijatelja, čiji *avances*, nikako nisu bile financijski nego ljubavni.

Sada u Trstu, trideset godina nakon bečkog vjenčanja s Bassegljem i gotovo jedno desetljeće nakon njegove smrti, vodila se sudska rasprava o ostavštini pokojnog Marijinog muža. O toj parnici Mimi piše izravno Friedrichu Münтеру u svom četvrtom pismu u lipnju 1816. i to čini tek kad su okolnosti te parnice bile nešto jasnije i kad su postali vidljiviji njezini mogući ekonomski rezultati. O toj problematici piše sljedeće:

Gemäss meines Heiratsbriefes habe ich eine Summe von 30.000 fl Antagszinsgeld zu bekommen; aber der Neffe des Grafen B. der sich als Universalerbe erklärt hat, macht Schwierigkeiten und nun bin ich also verbunden gewesen, das ganze gerichtlich, durch meinen Agenten fordern zu lassen und bin, obwohl mir jederman sagt, man müsse mich endlich bezahlen, noch immer in der ängstlichern Erwartung auch über diesen Punkt - bin ich so glücklich mein Heirathsgut, ohne Prozess heraus zu fechten, so verlasse ich Wien ganz sicher... Sollte aber

*mein Heirathsbrief mir ganz abgestritten werden, welches nur soweit möglich wäre, als es gewiss ist, dass ich nicht hinlänglich Geld genug habe die Kosten eines langen Prozesses zu bestreiten, so muss ich auf ein anderes Mittel denken mir eine erträgliche Existenz zu beschaffen.*¹⁴⁷

U svojim pismima Friedrichu Münsteru Marija von Born često razrađuje ovdje naveden odlomak, nazivajući tršćanski sudski proces svojim dubrovačkim poslom: *Mein Geschäft in Ragusa* ili svojim potraživanjima u Dubrovniku, *ragusanischen Forderungen*. Ona u tim pismima spominje i grofa Antuna Sorkočevića, kojega naziva posrednikom, *Mediateur zwischen seiner familie und mir*.¹⁴⁸ Mimi navodi kako je upravo on predložio da se sudski predmet, koji može biti dugotrajan i skup, dogovorno riješi isplatom sume od 7.000 srebrnih guldena, na što, kako Marija von Born iskreno kaže, nije ni mogla ništa prigovoriti, jer *in meiner Enge muss ich zu allem ja sagen*.¹⁴⁹

U pismu od 4. kolovoza 1817. Marija von Born javila je Friedrichu Münsteru da će joj novac prema dogovoru biti isplaćen do kraja tekućeg mjeseca, kada će moći napustiti Trst ukoliko ne dođe, kako ona kaže, do novog šikaniranja, ili doslovno: *wenn nicht eine neue Chicane herauskommt*.¹⁵⁰ Na kraju, dogodilo se ono što je predviđala, jer su odvjetnici nekom novom pravnom smicalicom izigrali prvotni dogovor o izravnoj isplati, pa je Mimi morala ostati u Trstu i tijekom rujna, a bilo je govora da bi, valjda zbog isplate u naturi, trebala putovati u Dubrovnik, što ona nije željela pa se to nije ni dogodilo. O razvitku situacije u tršćanskoj parnici pisala je 5. pa onda i 25. rujna iste godine, osjećajući u ovoj, za nju inervantnoj temi, Münsterovu emocionalnu blizinu, premda joj je bilo posve jasno da joj on u ovoj, kao ni u drugoj životnoj neprilici nije pomagao. Bassegljeva rodbina i njihovi odvjetnici u tom posljednjem stadiju parnice odustali su od izravne i već prethodno dogovorene gotovinske isplate na ime Marije von Born, pa su započeli s mučnim odugovlačenjem. Za Mariju je bilo još teže to što je zbog nedovršene parnice i dalje morala živjeti u strahu i laži, jer nije smjela nikome, pa ni Münsteru, ništa reći o braku s majorom Rivardijem,

¹⁴⁷ To je pismo broj 329 od 8. lipnja 1816. Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 149.

¹⁴⁸ Antun Sorkočević (1775-1841) bio je diplomat, književnik i glazbenik. Vodio je dubrovačko diplomatsko zastupstvo u Parizu, a nakon uspostave austrijske vlasti zastupao je ideju o stvaranju posebne dubrovačke pokrajine s Bokom kotorskom. Vrijedni su njegovi *Fragmenti o političkoj i književnoj povijesti Dubrovačke Republike* i o slavenskom jeziku. Usporedi Stjepan Čosić, *Dubrovnik nakon pada Republike (1808-1848)*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1999.

¹⁴⁹ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 150.

¹⁵⁰ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 163.

a još manje o svoje troje djece. Svako saznanje da oni postoje vodilo bi protutužbi u tršćanskoj ostavinskoj raspravi jer bi, saznanjem o tom američkom braku, zbog stvarne bigamije bilo negirano traženje ostavinskog udjela u imovini pokojnoga Toma Basseglija. Prema sačuvanim dokumentima, Marija von Born dobila je na kraju ipak dio sredstava iz svoga trostrukog miraza, čini se ne 7.000 srebrnih guldena nego 6.000. Vraćene su joj i neke privatne stvari koje su ostale u Dubrovniku, ali sve je to za nju stizalo prekasno, u manjim obrocima, pa nije slučajno da je u svom posljednjem sačuvanom pismu napisanom 1830, koji mjesec prije smrti, konstatala povodom Fall Ragusa kako je ona i tada *noch leider in einer sehr beklemnten, unglücklichen Lage*. Bila je to posljednja privatna rečenica koju je uopće napisala.¹⁵¹ Ta je rečenica iz njezina posljednjeg pisma bila upućena Friedrichu Münteru nakon desetogodišnje epistolarnе šutnje, čije uzroke nije moguće odgonetnuti. Posve je neobično što se u svom posljednjem pismu Friedrichu Münteru nije potpisala kao Marija von Born ni Marija Bassegli, nego M. Rivardi, valjda zato što tada više ni pred kim nije imala razloga skrivati baš ništa. Više nije bila grofica Bassegli, a ni Marija von Born.

Što se događalo u posljednjih desetak godina Mimina života vrlo je teško rekonstruirati na osnovu sačuvane građe. Za razdoblje od 1819. pa sve do 1830, kada je umrla, nije otkriveno ni jedno njezino pismo, tek poneki rijetki dokument koji svjedoči o životu američke povratnice. Zbog toga je vrlo teško izvoditi neke konkretne zaključke za to razdoblje. Od sačuvanih vijesti koje mogu nešto reći o Miminu poznom životu postoji jedan spomen u Münterovom pismu prijatelju Hammeru, u kojemu ga moli da isporuči grofici Bassegli njegove pozdrave, i to povodom činjenice da je postala baka. Na koji je način Friedrich Münter saznao da se Marijina kćerka udala, nije poznato. Ipak, iz tog je navoda jasno da je on 1826, kad je to pisao Hammeru, doznao da je ona zagonetna Amerikanka, onaj Mimin, kako je sama govorila, vademekum, u stvarnosti njezina kći.¹⁵²

Postoje još dva poznata izvora za ovo razdoblje koji osvjetljavaju posljednje godine Marije von Born. Sačuvano je jedno pismo koje je Mimi uputila iz Aix-en-Provence 1828. u Pariz na adresu Rene la Roche, jedne u Philadelphiji rođene Amerikanke. Iz tog je pisamca vidljivo da je u Europi već neko vrijeme živio njezin sin John Ulrich koji je, kad je ona s kćerkom napustila Ameriku, bio pomoćnik u trgovini u New Orleansu.¹⁵³ Drugi dokument iz tog doba je jedna

¹⁵¹ Helmut W. Flügel donosi od svih izvora najiscrpniju građu o posljednjim danima Marije von Born. Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 176-178.

¹⁵² H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 175.

¹⁵³ H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 175.

posebno interesantna epistola koja je tiskana 1825. u *American Baptist Magazine*, i to u petom svesku tog kalendara. U tom pismu doktor Campbell Stewart iz Philadelphije javlja prijatelju Cobbu u Boston vijesti iz Nice. U toj novinskoj epistoli ovim riječima on spominje Mariju von Born, koju je očito osobno vidio: *Mrs. Rivardi, a native of Philadelphia, who has been living in Nice for some years*.¹⁵⁴ Iz svega se može shvatiti da je Marija von Born doista neko dulje vrijeme živjela u Nici, a da je ondje živio i trgovačkim poslom se bavio njezin sin. Možda je dolazak tog mladog čovjeka u Europu, a to se dogodilo oko 1820, bio razlogom prestanka Mimina dopisivanja s Friedrichom Münterom. Njezin sin John Ulrich umro je 1829. u Livornu, gdje je pokopan na engleskom groblju u Via Verdi. Kći se ranije udala u Italiji, a o sinu koji se školovao u West Pointu u poznatim izvorima nema vijesti.¹⁵⁵

Posljednje, već navedeno pismo koje je Mimi poslala Friedrichu Münteru u ožujku 1830, i u kojem ga nježno zove svojim *Jugendfreund*, vrlo je čudno, jer ne sadrži nikakvu ispriku za desetljetnu šutnju. Pismo je sročeno vrlo distanciranim stilom. U njemu se osjeća životni umor i nezainteresiranost. Ne znamo je li Münter uopće za života primio ovo pismo, je li ga dospio pročitati prije smrti.¹⁵⁶ Najvjerojatnije, ukoliko ga je stigao pročitati, primio ga je na samrtnoj postelji tek koji dan prije smrti. Mimi je svoje posljednje pismo Friedrichu Münteru poslala u zadnjim danima ožujka 1830, a kako je njezin *Jugendfreund* umro 9. travnja, može se s pravom pomisliti da pismo iz Nice do njega nikada nije stiglo.

Nakon vijesti o smrti njezina prijatelja, Marija von Born živjela je još vrlo kratko, tek koji mjesec. O načinu na koji je doznala za Münterovu smrt danas ne znamo ništa, ali s punom vjerodostojnošću možemo pretpostaviti da je spomen tog događaja lako pronašla u pisanim medijima, ili je za njega čula od nekog zajedničkog znanca. Friedrich Münter bio je u ono vrijeme vrlo poznat u čitavoj Europi, bio je jedan od najslavnijih ljudi svoje nacije. Da Marija von Born već na jesen 1830. više nije bila živa zna se čak i po tomu što je vijest objavio londonski časopis *Mechanic Magazine*, i to u jednom članku o izumitelju

¹⁵⁴ Ovu vijest, objavljenu u *American Baptist Magazine*, sv. 5, 31. ožujak 1825, navodi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 175.

¹⁵⁵ Prema internetskoj potrazi, ove vijesti navodi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 177.

¹⁵⁶ Kao i sva druga pisma, i ovo se čuva u arhivu u Kopenhagenu. Napisano je u Nici 28. ožujka 1830, a obasiže dvije stranice i nosi u arhivu redni broj 340. Vidi: H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 176-178.

Wolfgangu Kempelenu i njegovome govornom stroju.¹⁵⁷ Anonimni pisac spomenuo je Mariju u tom članku jednom šturo, ali vrlo jasnom sintagmom *The late Mrs. Rivardi*. Kako je spomenuti časopis ušao u tisak, a tako stoji u njegovu impressumu, 1. rujna 1830, jasno je da tada Marija von Born već neko vrijeme nije bila živa. Isti tekst objavljen je nešto kasnije u njemačkoj verziji, ponovo sa spomenom Marije von Born i navodom o njezinoj smrti. Taj tekst tiskan je i na njemačkome jeziku u *Polytechnischen Journal*, u njegovu 36. svesku, u članku o jezičnom stroju, pa se navodi Marija von Born kao *verstorbene Mad. Rivardi*.¹⁵⁸

Značitelja da istražimo razlog ovog post mortem spomena Marije von Born u tehničkim časopisima posve je razumljiva. Naime, njezino je ime spomenuto u tekstu o stanovitom Wolfgangu Ritteru von Kempelenu rođenom 1734. Riječ je inače o slabo poznatom inovatoru, prijatelju Marijina oca Ignaza von Borna, koji je bio poznat na dvoru carice Marije Terezije u Beču. Kempelen je izmislio neobičnu mehaničku napravu na kojoj se igrao šah s figurama koje prikazuju Turke,¹⁵⁹ ali zato njegov drugi zapamćeni izum nije bio nimalo čudan, nego je i danas neizbježan kuriozitet u razvitku suvremene reprodukcije zvuka. Mimi von Born povezana je s tim drugim Kempelenovim izumom svojevrstne govorne

¹⁵⁷ O ovom spomenu vidi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 178. Radi se o *Mechanics' magazine and journal of public internal improvement* (Boston, 1830).

¹⁵⁸ Franz Fischer, »Dinglers Polytechnisches Journal bis zum Tode seines Begründers (1820-1855).« *Archiv für Geschichte des Buchwesens* 15 (2007): 1027-1142; H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 178.

¹⁵⁹ Sličan sustav živih šahovskih figura nalazimo u drami *A Game at Chess* Thomasa Middletona, u kojoj su bijele figure predstavljale Engleze (na vjerskom polju protestante), a crne Španjolce i katolike. Među kuriozitetima ulazi i podatak da je figuru lovca (*Fat Bishop*) predstavljao senjski biskup i splitski nadbiskup Markantun de Dominis, koji je u prvom dijelu predstave pripadao bijelim, a u drugom crnim figurama. Na taj su način Englezi sarkastično komentirali Dominisovo navodno konvertiranje iz protestanske nanovo u katoličku vjeru prilikom njegove posljednje faze boravka u Engleskoj. Engleska drama u kojoj je prikazana osoba splitskog nadbiskupa Markantuna de Dominisa izvedena je 1624. godine, nešto prije Rabljaninove smrti, dok je bio zatočen od strane rimske inkvizicije u tamnici Castel Sant'Angelo. Naslov je sličan nazivu drame Jamesa Shirleya *Game Master* (1634), u kojoj u jednoj sceni dva dramska lica razgovaraju o Sklavoniji kao zemlji u kojoj žive ljudi bez glava, o zemlji koja je *terraincognita* i čiji stanovnici noću bacaju mreže kojima love gradove. *Partija šaha* bilo je jedno od kasnijih Middletonovih djela, a njemu i njegovoj glumačkoj družini donijela je znatne prihode, ali i znatne neugodnosti. U analima engleskog renesansnog kazališta ostala je zabilježena kao jedina kazališna predstava koja je izvedena deset dana uzastopno (izuzevši nedjelje). Svih tih deset dana u londonskom kazalištu *Globe*, u kome je komedija prikazivana, bilo je teško naći slobodno mjesto, a Londonom su kružile glasine o basnoslovnoj zaradi glumaca. Drama bi vjerojatno i dalje bila izvedena da kralj James, koji se u to vrijeme nalazio izvan Londona, nije na oštar protest španjolskog veleposlanika Carlosa Colome zabranio njezino daljnje izvođenje i preko svoga Kraljevskoga savjeta naredio da se pisac i glumci pozovu na odgovornost.

mašine. O tom izumu govori se u spomenutim člancima iz 1830, objavljenim u *The Mechanic Magazine* i *Polytechnischen Journal*, te se pisac izravno sjeća gospođe Rivardi kao kćerke slavnoga von Borna, inače Kempelenova prijatelja. Ona je, kad mu je tekst objavljen, spomenuta kao netom umrla.¹⁶⁰

Inače, govornu mašinu o kojoj je izumitelj razgovarao s Ignazom von Bornom, svojim bečkim prijateljem, prikazao je Kempelen prvi put 1785. na Uskršnjem sajmu u Leipzigu. Šest godina kasnije pojavila se, na osnovu jednog predavanja i prethodnih istraživanja, Kempelenova knjiga *Mechanismus der menschlichen Sprache nebst der Beschreibung seiner sprechenden Maschine*, koja je inače posvećena Miminu ocu ovim riječima: *Ignacio a Born naturae amico et suo scriptor*.¹⁶¹ Kempelenova se knjiga očito pojavila nakon Bornove smrti i to pod konac 1791, pri čemu nije potrebno ukazivati na činjenicu da se spomen Marije von Born u vezi ove knjige i ovog izumitelja pojavio u časopisima nakon što je ona preminula. Neka te koincidencije budu prepuštene slučaju i čudnim sudbinama ovih neobičnih ljudi.

Marija von Born umrla je nepoznatog dana 1830. godine u Nici, gdje je tada živjela. Umrla je svakako poslije 28. ožujka, kada je datirano njezino posljednje pismo Friedrichu Münтеру i kad je napisan njezin posljednji zapis. Poslije 1. rujna iste godine ona više nije bila na životu, jer je toga dana ušao u tisak tekst u kojem je autor citirao njezinu američku izjavu o Kempelenovu govornom stroju, u kojem je ona spomenuta kao mrtva. Marija von Born možda je umrla upravo onda kad joj se, nakon vijesti o smrti Friedricha Müntera, moglo učiniti da je i njezin životni put izgubio smisao i da više ni ona nema snage za nove izazove. Kao da joj se životna snaga ugasila sa smrću posljednjeg i najupornijeg njezinog prijatelja, čovjeka koji se u nju na prvi pogled zaljubio i koji ju je neobičnom privrženošću pratio čitavog života. Njihov se susret dogodio u vrijeme kada se Mimi bezbrižno provodila u prostranom salonu roditeljske kuće u bečkoj *Dorotheergasse*. Bilo je to doba kad su njezini inteligentni i učeni razgovori, te uspješni klavirski koncerti u očima mnogih učenih ljudi njenoga doba učinili da bude smatrana jednom od najprivlačnijih žena tadašnje habsburške

¹⁶⁰ Usporedi H. W. Flügel, *Maria von Born (1766-1830)*: 178.

¹⁶¹ Alice Reiningger, *Wolfgang von Kempelen: A Biography*. New York: Columbia University Press - Eastern European Monographs, 2011; Jay Ricky, »The Automaton Chess Player, the Invisible Girl, and the Telephone.« *Jay's Journal of Anomalies* 4/4 (2000). O Kempelenu usporedi satiričnu knjižicu Edgar Alan Poe, *Von Kempelen and His Discovery*, 1849, dostupno na: <http://www.classicshorts.com/stories/VonKempelen.html> (pristup: 22. ožujka 2017).

prijestolnice. Njezin brak s dubrovačkim grofom Tomom Bassegljem prekinuo je idilu bezbrižnih bečkih dana i započeo niz neobičnih događaja koji će obilježiti život Marije von Born, udate Bassegli, a onda i Rivardi. Marija von Born ima izdvojeno mjesto u galeriji rijetkih žena koje su kao strankinje ušle u hrvatsku kulturnu povijest, u njoj ostavile marginalan, ali neobično upečatljiv trag.

**SOME CONTRIBUTIONS TO THE BIOGRAPHY
OF MARIA (MIMI) VON BORN, WIFE OF
THE CROATIAN EXPONENT OF THE
ENLIGHTENMENT TOMO BASSEGLI**

VIKTORIA FRANIĆ TOMIĆ

Summary

This article presents and interprets the sources that elucidate the biography of Maria (Mimi) von Born, wife of the Dubrovnik exponent of the Enlightenment Tomo Bassegli. The only data hitherto available to the history of Croatian culture and literature on this interesting woman has been derived from Dubrovnik sources dating from the period 1786-1792, the time of her married life with Bassegli. The bulk of the material upon which this study is based is housed at the archive of the Danish writer and theologian Friedrich Münter, with whom Mimi Born maintained correspondence until her death.

The couple first lived in Dubrovnik for a short while, which proved an unpleasant small-town episode for the newly-wed bride, then in Naples, where she tried to assume the position of a lady-in-waiting, and lastly in Vienna for three years, where the couple stayed with Maria's father, Ignaz von Born, eminent mineralogist, writer and head of the central masonic lodge of Vienna. Since the publication of Muljačić's monograph on Tomo Bassegli back in 1958, some gaps regarding the biography of Maria von Born remain to be filled, such as her activity in the United States, the circumstances surrounding her return to Europe in 1815, legal battles over her husband's legacy, and finally her death in Nice in 1830. Following her failure to adjust to the provincial attitudes of Dubrovnik, disappointment in marriage, along with financial problems after her father's death, in 1792 she decided to desert her husband. That same year she arrived in the United States where she committed bigamy by marrying

John Jacob Ulrich Rivardi, who was engaged in the development of the American Army posts during Jefferson's presidency. In accord with her liberal views, Maria von Born, in America known as Mary Rivardi, soon after her husband's retirement opened a French school for girls in Germantown in 1802, today's suburb of Philadelphia. Her boarding school was partly inspired by Benjamin Rush's book *Thoughts upon Female Education*, as well as new teaching experiences of the European encyclopaedists. Based on the teaching of French within an artistic and humanistic spirit, the school of Maria von Born aimed to educate prospective brides of the young American upper class men, who at the time studied at the new universities on the American east coast. The curriculum of *Madam Rivardi's Seminary* included subjects such as music, dancing, foreign languages, along with classical and contemporary literature.

The author pinpoints all the crucial moments that marked the biography of this interesting woman who left a stamp on a number of European cultures, notably Austrian, Croatian and Danish, as well as the early history of modern education in America. She met many prominent figures of the time, from Croatian polyhistor Julije Bajamonti to Austrian writer Aloys Blumauer, Mozart and the American presidents Washington and Jefferson, inventor Wolfgang Kempelen and orientalist Hammer-Purgstall.

